T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

GRUPLARARASI BAĞLAMDA KARŞILIKLILIK NORMU

Emir ÜZÜMÇEKER

Danışman
Doç. Dr. Serap AKFIRAT

2023

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
PSİKOLOJİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

GRUPLARARASI BAĞLAMDA KARŞILIKLILIK NORMU

Emir ÜZÜMÇEKER

Danışman
Doç. Dr. Serap AKFIRAT

İZMİR - 2023

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Gruplararası Bağlamda Karşılıklılık Normu” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

06/01/2023

Emir ÜZÜMÇEKER

ÖZET

Doktora Tezi

Gruplararası Bağlamda Karşılıklılık Normu

Emir ÜZÜMÇEKER

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Psikoloji Programı

Bu çalışmanın amacı sosyal bilimlerde ve sosyal psikolojide önemli bir yer tutan, kısaca diğerlerinin size davrandığı gibi davranmak şeklinde tanımlanabilecek karşılıklılık olgusunun, gruplararası davranışlara etkisini incelemektir. Bu çalışmayla, pozitif ve negatif karşılıklılığın, gruplararası davranış üzerinde tanımlayıcı, buyruksal sosyal ve buyruksal ahlaki norm olarak etkisinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaca yönelik olarak dört farklı deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir.

İlk çalışmada pozitif karşılıklılık normunun tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak etkisinin araştırılmıştır. Minimal grup paradigmasından faydalanılmış, norm tipi manipüle edilerek tanımlayıcı ve buyruksal norm koşulları oluşturulmuş, katılımcıların, bir dışgrup üyesinin adil davranışına ne düzeyde aynı şekilde karşılık verdikleri ölçülmüştür. Bulgular her iki koşulda da normların herhangi bir etki yaratmadığını göstermiştir. İkinci çalışmada ise minimal grup bağlamında, negatif karşılıklılık tanımlayıcı normunun destekleyici ve çelişen biçimlerinin, katılımcıların bir dışgrup üyesinin kendi grubunu kayıran davranışına ne düzeyde aynı şekilde karşılık verdikleri incelenmiştir. Bu çalışmanın bulguları da norm manipülasyonlarının bağımlı ölçümde herhangi bir değişim yaratmadığını göstermiştir. Üçüncü çalışmada yine minimal grup paradigmasından faydalanılmış, ancak normları manipüle etmek yerine dışgrup üyesinin davranışı adil veya içgrubu kayırıcı olarak manipüle edilmiştir. Bulgular katılımcıların dışgrup üyesinin içgrubu kayıran davranışına aynı şekilde karşılık verdiğini, ancak adil davranış koşulunda aynı

şekilde karşılık verme eğilimin mevcut olmadığını göstermiştir. Son deneyde pozitif ve negatif karşılıklılığın buyruksal ahlaki norm olarak etkisi, gerçek bir gruplararası bağlamda incelenmiştir. Bunun için ilk olarak Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin adaptasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Ardından üçüncü deney psikoloji (içgrup) - rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencileri (dışgrup) bağlamında tekrar edilmiş, bunun yanında katılımcıların karşılıklılık normunu içselleştirme, içgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve algılanan dışgrup bütüncüllüğü düzeyleri ölçülmüştür. Bulgular deneysel manipülasyonun anlamlı bir farklılık yaratmadığını ve ölçülen değişkenlerin bağımlı değişkenle ilişkisi bulunmadığını göstermiştir. Ede edilen bulgular ilgili alanyazın bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Karşılıklılık, gruplararası ilişkiler, norm.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Norm of Reciprocity in Intergroup Context

Emir ÜZÜMÇEKER

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Psychology

Psychology Program

The aim of this study is to investigate the influence of the concept of reciprocity, an important construct in social sciences and social psychology which can be defined as acting unto others like they treat one, on intergroup behavior. It is aimed to examine the effect of positive and negative reciprocity on intergroup behavior as a descriptive, injunctive social and injunctive moral norm. To this, four experimental studies were conducted.

In the first study, the effect of positive reciprocity as a descriptive and injunctive social norm was investigated. The minimal group paradigm was employed, and the type of norm was manipulated, descriptive and injunctive norm conditions were created, while participants' level of reciprocating a fair behavior of an outgroup member was measured. The results indicated that the norms had no significant effect in both conditions. In the second study, the influence of the supportive and contradictory types of the descriptive negative reciprocity norm on reciprocating an outgroup member's ingroup favoring behavior in the minimal group context was examined. The results of this study also indicated that norm manipulations did not create any variance in the dependent variable. In the third study, the minimal group paradigm was employed again, however, instead of the norms, the behavior of the outgroup member was manipulated as fair or ingroup favoring. The findings showed that the participants reciprocated the ingroup favoring behavior of the outgroup member, but such this was not the case in the fair behavior condition. The last experiment aimed to examine the effect of positive and negative reciprocity as

injunctive moral norm in a real intergroup context. For this, firstly, an adaptation study of the Personal Norm of Reciprocity Scale was conducted. Then, the third experiment was replicated in the context of psychology (ingroup) – guidance and psychological counseling (outgroup) student. In addition, the participants' levels of internalizing the reciprocity norm, ingroup identification, perceived outgroup homogeneity and perceived outgroup entitativity were measured. The results showed that the experimental manipulation did not create a significant difference and the measured variables are not related to the dependent variable. The results are discussed in the context of the relevant literature.

Keywords: Reciprocity, intergroup relations, norm

GRUPLARARASI BAĞLAMDA KARŞILIKLILIK NORMU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ii
YEMİN METNİ iii
ÖZET iv
ABSTRACT vi
İÇİNDEKİLER viii
KISALTMALAR xii
TABLOLAR LİSTESİ xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ xiv
EKLER LİSTESİ xv

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
İLGİLİ LİTERATÜR

1.1. KARŞILIKLILIK KAVRAMI 3
1.2. SOSYAL PSİKOLOJİDE KARŞILIKLILIK NORMU 4
1.3. DAVRANIŞSAL İKTİSATTA KARŞILIKLILIK NORMU 8
1.4. KARŞILIKLILIK NORMUNA DAİR EVRİMSEL AÇIKLAMALAR 14
1.5. EVRİMSEL AÇIDAN GRUPLARARASI KARŞILIKLILIK NORMU 18
1.6. KARŞILIKLILIK NORMUNUN GRUPLAR ARASI ETKİLERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR 20
1.7. KARŞILIKLILIK NORMUNUN GRUPLARARASI DAVRANIŞ İLE OLASI İLİŞKİLERİ 23
1.8. MEVCUT ÇALIŞMA 27

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA TANIMLAYICI VE BUYRUKSAL POZİTİF KARŞILIKLILIK NORMU

2.1. DENEYSEL ÇALIŞMA 30
2.1.1. Örneklem 30
2.1.2. İşlem 30
2.1.3. Ölçüm Araçları 31
2.1.3.1. Minimal grup matrisleri 31
2.1.3.2. Manipülasyon kontrol soruları 31
2.1.3.3. Demografik değişkenler 32
2.1.4. Bulgular 32
2.1.5. Tartışma 33
2.2. TEKRAR ÇALIŞMASI 34
2.2.1. Örneklem 34
2.2.2. İşlem 34
2.2.3. Ölçüm Araçları 34
2.2.3.1. Manipülasyon Kontrolleri 34
2.2.3.2. Bağımlı Ölçüm 35
2.4. Bulgular 35
2.3. GENEL TARTIŞMA 35

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİNCİ ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA TANIMLAYICI NEGATİF KARŞILIKLILIK NORMU

3.1. ÖRNEKLEM 38
3.2. İŞLEM 38
3.3. ÖLÇÜM ARAÇLARI 38
3.3.1. Minimal Grup Matrisleri 38
3.3.2. Manipülasyon Kontrolleri 39
3.3.3. Demografik değişkenler: 39

3.4. BULGULAR 39
3.5. TARTIŞMA 40

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ ÇALIŞMA: MİNİMAL GRUP BAĞLAMINDA POZİTİF VE NEGATİF KARŞILIKLILIK NORMU

4.1. ÖRNEKLEM 41
4.2. İŞLEM 42
4.3. ÖLÇÜM ARAÇLARI 42
4.4. BULGULAR 43
4.5. TARTIŞMA 43

BEŞİNCİ BÖLÜM
DÖRDÜNCÜ ÇALIŞMA

5.1. ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI 45
5.1.1. Örneklem 46
5.1.2. Ölçüm Araçları 47
5.1.2.1. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği: 47
5.1.2.2. Sosyal Değer Yönelimleri Çember Ölçeği: 47
5.1.3. Bulgular 47
5.1.4. Tartışma 52
5.2. DENEYSEL ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA BUYRUKSAL AHLAKİ NORM OLARAK KARŞILIKLILIK 53
5.2.1. Yöntem 54
5.2.2. Örneklem 54
5.2.3. Ölçüm Araçları 55
5.2.3.1. Minimal Grup Matrisleri 55
5.2.3.2. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği: 55
5.2.3.3. İçgrupla Özdeşleşme 55
5.2.3.4. Algılanan Dışgrup Homojenliği 55

5.2.3.5. Algılanan Dışgrup Bütüncüllüğü 55
5.2.4. Bulgular 56
5.2.5. Tartışma 59

ALTINCI BÖLÜM
GENEL TARTIŞMA

6.1. DEĞERLENDİRME 61
6.2. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE SINIRLILIKLARI 66

SONUÇ 69
KAYNAKÇA 70
EKLER

KISALTMALAR

PK	Pozitif Karşılıklılık
PKN	Pozitif Karşılıklılık Normu
NK	Negatif Karşılıklılık
NKN	Negatif Karşılıklılık Normu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Örnek Bir "Mahkûmun İkilemi" Oyunu s. 10
Tablo 2: Birinci Deneyde Deney Gruplarının Adil Dağıtım Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri s. 32
Tablo 3: İkinci Deneyde Deney Gruplarının Adil Dağıtım Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri s. 40
Tablo 4. Üçüncü Deneyde Deney Gruplarının Adil Dağıtım Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri s. 43
Tablo 5: Ölçek Alt Boyutları Ve Prososyal Yönelim Arasındaki Korelasyonlar s. 52
Tablo 6: Dördüncü Deneyde Deney Gruplarının Adil Dağıtım Ortalama Ve Standart Sapma Değerleri s. 56
Tablo 7: Regresyonlardaki Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma Değerleri Ve Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları s. 57
Tablo 8: PKN'nin Düzenleyici Değişken Olduğu Model s. 57
Tablo 9: NKN'nin Düzenleyici Değişken Olduğu Model s. 58
Tablo 10: İçgrupla Özdeşleşmenin Düzenleyici Değişken Olduğu Model s. 58
Tablo 11: Algılanan Dışgrup Homojenliğinin Düzenleyici Değişken Olduğu Model s. 58
Tablo 12: Algılanan Dışgrup Bütüncüllüğünün Düzenleyici Değişken Olduğu Model s. 59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Örnek bir Ültimatom Oyunu s. 12
Şekil 2: PKN ve NKN faktörlerine dair ilk model s. 49
Şekil 3: PKN ve NKN faktörlerine dair ikinci model s. 50
Şekil 4: Karşılıklılık İnancı Faktörüne Dair İlk Model s. 51
Şekil 5: Karşılıklılık İnancı Faktörüne Dair İkinci Model s. 51

EKLER LİSTESİ

EK 1: Etik Kurul İzin Belgesi ek s. 1
EK 2: Minimal Grup Matrisi Örneği ek s. 2
EK 3: Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği ek s. 3

GİRİŞ

Gruplararası davranışlar, psikoloji tarihi boyunca farklı yaklaşımlara sahip bilim insanları tarafından incelenen bir konu olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda tanık olunan vahşet ve trajedi, sosyal psikologların gruplararası ilişkiler üzerine odaklanmalarına yol açmıştır (Hogg ve Abrams, 1990: 1). Savaş sonrası dönemde gruplararası ilişkilere dair pek çok geniş kapsamlı kuram ortaya atılmıştır. Kişilik (Altemeyer, 2004: 421), sosyal kimlik ve grup aidiyeti (Tajfel ve Turner, 1979: 33), göreli yoksunluk (Walker ve Pettigrew, 1984: s. 301) gibi farklı soyutlama düzeyindeki pek çok psikolojik kavram, gruplararası davranışları açıklamak için kullanılmıştır.

Genelde sosyal bilimlerde (Gouldner, 1960: 161), özelde ise sosyal psikolojide (Cialdini ve diğerleri, 1975: 206) önemli bir yere sahip olan karşılıklılık normu, gruplararası davranışlarla ilişkili olabilecek bir başka kavramdır. Bu tezde karşılıklılık normunun gruplararası düzeydeki olası etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla ilk bölümde karşılıklılık olgusu ve bu olguya ilişkin çeşitli sosyal psikolojik yaklaşımlar tanıtılmış; özellikle, karşılıklılığı içselleştirilmiş bir norm olarak kavramsallaştıran, negatif ve pozitif boyutlarını ayrıştıran Bireysel Karşılıklılık Normu (Perugini, Gallucci, Presaghi ve Ercolani, 2003: 251) kuramından faydalanılmıştır. Daha sonra karşılıklılığa dair psikoloji alanının dışında gelişmekle birlikte sosyal psikolojik yaklaşıma paralel ve tamamlayıcı nitelikteki davranışsal iktisat çalışmaları özetlenmiştir. Sonrasında karşılıklılığın olası evrimsel kökenlerine dair çeşitli yaklaşımlar özetlenmiş, gruplararası bağlamda davranışlara dair doğurgular içeren grup seçilimi ve kültürel seçilim kavramlarına dayanan evrimsel senaryoların üzerinde durulmuştur. Ardından karşılıklılığın gruplararası etkilerine odaklanan,daha önceden yapılmış kısıtlı sayıda çalışma incelenmiştir. Son olarak bu tez çalışmasının amacı, yöntemi ve beklentileri sunulmuştur.

İkinci bölümde bu tez çalışması kapsamında yürütülen, pozitif karşılıklılığın tanımlayıcı ve buyruksal norm olarak etkisinin değişimlendiği birinci deneysel araştırma aktarılmıştır. Üçüncü bölümde ise negatif karşılıklılığı destekleyen ve çelişkili tanımlayıcı normların etkisini inceleyen ikinci deneysel çalışma sunulmuştur. Dördüncü bölümde ise norm manipülasyonu olmadan, karşılıklılığın

temel etkisinin incelendiği üçüncü çalışma yer almaktadır. Beşinci bölümde ilk olarak Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin Türkçe uyarlama çalışması sunulmuş, ardından bu ölçek kullanılarak karşılıklılığın buyruksal ahlaki norm olarak etkisinin incelendiği araştırma sunulmuştur. Son bölümde ise elde edilen bulgular, alanyazın açısından tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM
İLGİLİ LİTERATÜR

1.1. KARŞILIKLILIK KAVRAMI

Karşılıklılık olgusu, sosyal bilimlerin pek çok alt dalında incelenmiş ve toplum yaşamı açısından anahtar bir role sahip olduğu savunulmuştur. Kolm (2008: 1) karşılıklılığı "bağlayıcı bir yazılı anlaşmanın sonucu olarak değil, gönüllü olarak, diğerlerinin size davrandığı gibi davranmak" olarak tanımlamıştır. İnsanların karşılıklılığa uygun davranması ve diğerlerinin de bu şekilde davranacağını bilmesi, toplumsal işleyiş için kaçınılmaz olan asgari güven ve dürüstlüğü mümkün kılmaktadır. Ailede kuşaklar arası ilişkiler, piyasada tarafların ilişkisi, refah devletinin vatandaşlarıyla ilişkisi, karşılıklılık ilkesine bağlı olarak sürdürülebilen toplumsal işlevlerden bazılarıdır. Bu tür ilişkilerde tarafların birbirilerine karşı olan yükümlülüklerini zamanında ve dengeli biçimde yerine getirmesi bu yapıların devamlılığı için gereklidir.

Karşılıklılık, iktisat ve antropoloji gibi alanlarda da önemli bir kavram olarak görülmektedir. Örneğin Polanyi (1944: 48), karşılıklılığın paranın kullanılmadığı toplumların ekonomisini yönlendiren ilke olduğunu savunmaktadır. Özellikle topluluklar arasındaki ticaret bu ilkeye dayanmaktadır. Benzer biçimde Mauss (2018: 34), dünyanın çeşitli coğrafyalarından farklı kültürlerde ahlaki bir norm olarak armağana karşılık vermenin üzerinde durmuştur.

Karşılıklılığın bir sosyal norm olarak ilk detaylı kavramsallaştırılması ise sosyolog Gouldner (1960: 161) tarafından gerçekleştirilmiştir. Karşılıklılığı norm olarak ele alan sosyal psikolojik çalışmalara da temel oluşturan (Cialdini ve diğerleri, 1975: 206) bu yaklaşıma göre karşılıklılık normu, bireyin kendine iyilik yapanlara iyilikle karşılık vermesi veya en azından zarar vermekten kaçınmasını, zarar verenlere de de zarar verici şekilde davranması, ya da en azından iyilik yapmamasını salık veren normdur. Gouldner (1960: 161), bu normu işlevsel sosyoloji bakış açısıyla değerlendirmiş ve toplumsal işleyişin temel ilkelerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Karşılıklılık normu özellikle toplumsal yapının ve mevcut sistemin devamlılığı açısından işlevseldir. Toplumu oluşturan bireyler ve grupların

birbirilerine karşı olan yükümlülükleri, toplumun organik bir yapı olarak varlığını sürdürebilmesinde önemli bir rol oynar. Gouldner (1960: 161) karşılıklılık normunun bu yönüne odaklanmakla birlikte, karşılıklılığın gereğinin yerine getirilmediği durumlarda değişime yönelik hareketlerin de habercisi olabileceğini belirtmiştir.

Yukarıda kısaca özetlenen yaklaşımlarda görüldüğü gibi, karşılıklılık iktisat ve sosyoloji gibi alanlarda kritik bir kavramı olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram psikolojide de çeşitli kuram ve araştırmalarda kendine yer bulunmuştur. Sıradaki bölümde sosyal psikolojide karşılıklılığa dair gerçekleştirilen bazı araştırmalar ve bu olguya dair kavramsallaştırmalar özetlenmiştir.

1.2. SOSYAL PSİKOLOJİDE KARŞILIKLILIK NORMU

Karşılıklılık olgusu sosyal psikolojide pek çok araştırmaya konu edilmiş ve farklı biçimlerde kavramsallaştırılmıştır. Bunlardan ilki, karşılıklılığı insan ilişkileri üzerinden inceleyen Sosyal Takas Kuramı'dır (Social Exchange Theory, Emerson, 1976: 335; Homans, 1958: 597). Bu kuram hazcı bir insan modeline sahiptir ve insanların diğerleriyle ilişkilerinin onlara sağladığı kâr ve zararı hesapladıklarını ve kâr sağlayabildikleri ilişkileri tercih ettiklerini iddia eder. Karşılıklılık ise, insanların ilişkide karşı tarafa sağladıkları faydayı karşı taraftan beklemeleri şeklinde ortaya çıkar. İki tarafın da birbirine faydalı olduğu ilişkiler sağlıklı biçimde devam eder (Altman, 1973: 249). Bunun yanında ikili ilişkilerde bireylerin kendini açma, yani kendine dair özel bilgileri diğeriyle paylaşma davranışı da karşılıklılık ilkesine uygun olarak gerçekleşir (Jourard ve Landsman, 1960: 178). Kendini açma, taraflar için olumlu bir yaşantı oldukça karşılıklı olarak devam eder. Sosyal Takas Kuramı, özellikle bireyler arası ilişkiler üzerine kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır, ancak sahip olduğu insan modeli nedeniyle kimi davranışları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Örneğin insanların bir daha karşılaşmayacağı kişilerin olumlu ve olumsuz davranışlarına kaynak harcayarak karşılık vermesi, bireye herhangi bir fayda sağlamadığı gibi maliyet getirmektedir, ancak sıradaki bölümde inceleneceği gibi, bu tür davranışlar dünyanın her yerinde gözlenmektedir (Güth ve Kocher, 2014: 396). Bu nedenle Sosyal Takas Kuramı, karşılıklılık davranışını açıklamakta yeterli değildir.

Karşılıklılıkla ilişkili başka bir sosyal psikolojik kuram, Hakkaniyet Kuramı'dır (Equity Theory, Adams, 1963: 422; Pritchard, 1969: 176). Bu kurama göre insanlar yaptıkları katkı karşılığında edindikleri kazancı, diğerlerinin katkı ve kazançlarıyla karşılaştırırlar. Katkı-kazanç oranının diğerleriyle tutarsız olması bilişsel çelişkiye sebep olur ve bireyi rahatsız eder. Hakkaniyetsizlikten kaynaklanan bu rahatsızlık, farkın yönünden bağımsız olarak ortaya çıkar. Başka bir deyişle farklılık bireyin lehine de aleyhine de olsa birey durumu değiştirerek hakkaniyeti sağlamaya güdülenecektir. Bu bakış açısıyla karşılıklılık, hakkaniyetin var olmadığı durumda, sağlanabilmesi için edilen müdahaleleri ifade eder. Hakkaniyet Kuramı, karşılıklılıkla ilişkili olmakla birlikte, katkı ve kazancın göz önünde bulundurulduğu özel bir karşılıklılık biçimini ifade eder ve hediye alışverişi veya intikam gibi davranış biçimlerini kapsamaz.

Karşılıklılık normunun davranışsal sonuçlarına dair ilk sosyal psikolojik araştırmalar, sosyal etki ve ikna alanında gerçekleştirilmiştir (bkz. Cialdini ve diğerleri, 1975: 206). Hediye vererek veya iyilik yaparak karşı tarafı borçlu duruma sokmak suretiyle karşılıklılık normunu aktif hale getirmek, istenilen davranışın ortaya çıkarılmasında başarılı bir yöntem olarak bulunmuştur. Kapıya ayak koyma tekniği olarak adlandırılan yöntemde, ikna için ilk önce kabul edilmesi zor bir talep sunulur, bu talep reddedilince kabul edilmesi daha kolay olan ve asıl sergilenmesi istenen davranış talep edilir (Cialdini ve diğerleri, 1975: 206). Böylece karşı tarafta talebin düşürüldüğü ve taviz verildiği algısı yaratılarak, karşı tarafın da bu tavize karşılık vermesine yönelik norm belirginleştirilmiş olur ve davranışın gerçekleşme ihtimali yükselir.

Karşılıklılığı norm olarak kavramsallaştıran ilk sosyal psikolojik kuram ise (Perugini ve diğerleri, 2003: 251), Gouldner'ın (1960: 161) yaklaşımına paraleldir. Kuramcılar karşılıklılık normunu benzer biçimde tanımlamışlardır, ayrıca normun psikolojik düzeyde ne şekilde işlediğine yönelik savlar ortaya atmışlardır. Kavramı "bireysel karşılıklılık normu" terimiyle ifade eden kuramcılar, tüm toplumlarda mevcut olan bu normun bireyler tarafından farklı düzeyde içselleştirildiğini savunmaktadırlar ve bireyler arası farklılıkları buna bağlamaktadırlar.

Kuramda karşılıklılık normunun pozitif ve negatif karşılıklılık olmak üzere iki boyutu olduğu öne sürülmektedir (Perugini ve diğerleri, 2003: 251). Pozitif

karşılıklılık, yardım gibi olumlu davranışlara aynı şekilde karşılık vermeyi, negatif karşılıklılık ise olumsuz veya zarar verici davranışa aynı şekilde karşılık vermeyi ifade eder. Kuramcılar karşılıklılığın bu iki boyutunun birbirinden ayrıştırılabileceğini, farklı dinamiklere bağlı olduğunu ve bireylerce farklı düzeylerde içselleştirilebileceğini iddia etmektedirler. Normun davranışsal yönü baskın olan bu iki boyutu dışında, "karşılıklılığa dair inanç" olarak adlandırılan ve karşılıklılık normuna uymanın bireye fayda sağlayacağına yönelik inancı ile ilişkili üçüncü bir boyutu olduğu savunulmaktadır.

Perugini ve diğerleri (2003: 251), karşılıklılık normunun kabul düzeyine dair bireysel farklılıkları ölçme amacıyla "Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği" adında, pozitif karşılıklılık, negatif karşılıklılık ve karşılıklılığa dair inanç olmak üzere üç faktörlü bir ölçek oluşturmuşlardır. Kuramcıların beklediği gibi, pozitif karşılıklılık ve negatif karşılıklılık arasında anlamlı bir ilişki yoktur, ancak her iki faktörün karşılıklılığa dair inanç faktörüyle ilişkisi pozitif yönde ve anlamlıdır. Faktörlerin sosyal ikilem oyunlarındaki seçimlerle olan ilişkileri de kuramla tutarlı biçimdedir. Pozitif karşılıklılık adil davranışı ödüllendiren, negatif karşılıklılık ise adil olmayan davranışı cezalandıran seçimlerle ilişkilidir.

Burger, Sanchez, Imberi ve Grande (2009: 11) tarafından gerçekleştirilen çalışma, karşılıklılık normunun içselleştirilerek davranışı etkilediğini göstermiştir. Bu araştırmada, deneyciler katılımcılara ankete katılım talep etmeden önce bir gruba hediye vermiş, diğer grupta ise böyle bir manipülasyon uygulanmamıştır. Bulgular hediye alan grubun, ankete katılımlarından deneycinin haberinin olmadığını düşündükleri koşulda dahi kontrol grubundan daha fazla katılımda bulunduklarını göstermiştir. Başka bir deyişle karşılıklılık normu içselleştirilmekte ve davranışı yönlendirmektedir. Aynı zamanda bireysel karşılıklılık normu, kavramsal olarak prososyal yönelim ve özgecilikten ayrışmaktadır. Pozitif karşılıklılık normunu kabul eden bireylerde diğerinin davranışı onlara sunulacak ödül miktarı için önemliyken, özgeciler için bunun bir önemi yoktur (Perugini ve Gallucci, 2001: 19). Bu nedenle karşılıklılık normu, diğerlerine yönelik yardım davranışını içerse de bu davranışlara dair motivasyonları bakımından özgecilikten farklıdır.

Karşılıklılık normunun kültürel açıdan önemine işaret eden iki çalışma, Terör Yönetimi Kuramı'yla bağlantılı olarak gerçekleştirilmiştir (Schindler, Reinhard ve

Stahlberg, 2012: 565; Schindler, Reinhard ve Stahlberg, 2013: 87). Terör Yönetim Kuramı'na göre insanlar ölüm tehdidiyle karşı karşıya kaldıklarında kültürel değer ve normlara daha fazla bağlılık gösterirler. Schindler ve diğerleri (2012: 565) tarafından gerçekleştirilen deneyde, ölümlülüğün hatırlatılmasının negatif karşılıklılık normunu benimseme düzeyini artırdığını göstermiştir. Aynı araştırmacı grubuna ait diğer bir çalışmada ise ölümlülüğün hatırlatılması durumunda pozitif ve negatif karşılıklılığa uygun davranışta artış olup olmadığı incelenmiştir (Schindler ve diğerleri, 2013: 87). İlk deneyde ölümlülük koşulundaki katılımcıların kendilerine yardım eden bir garsona daha fazla bahşiş verdikleri gözlenmiştir. İkinci deneyde ise katılımcıların kendilerine yardım etmeyen birine para aktarma davranışları incelenmiştir. Negatif karşılıklılık normunu benimseme düzeyi yüksek katılımcıların aktardığı para daha az olmuş, ölümlülük koşulunda bu eğilim güçlenmiştir. Özetle genel olarak kültürel normlara uyma davranışını artıran ölümlülük belirginliği, pozitif ve negatif karşılıklılık normlarının kabulü ve bu normlara uygun davranışı da artırmaktadır.

Alanyazında karşılıklılık normunu kabul düzeyinin pek çok psikolojik değişkenle ilişkisi kurulmuştur. Eisenberger, Lynch, Aselage ve Rohdieck (2004: 787), pozitif ve negatif karşılıklılık normunun kabul düzeyini ölçen, Perugini ve diğerleri (2003: 251) tarafından geliştirilene benzer bir ölçek kullanarak negatif karşılıklılık normunu kabul etmenin hangi kişilik değişkenleriyle ilişkili olduğunu araştırmışlardır. Bulgular, insanların genelde art niyetli olduğuna inanan ve günlük hayatta öfkeli olmaya yatkın bireylerin negatif karşılıklılık normunu daha yüksek düzeyde benimsediğini göstermiştir. Bu grup aynı zamanda kendilerine olumsuz bir muamelede bulunan birine karşı öfke ifade etme, alay etme, görüşlerine karşı çıkma gibi davranışlar sergilemişlerdir. Başka bir deyişle öfkeli ve diğerlerine az güvenen bireyler negatif karşılıklılık normunu daha fazla içselleştirmekte ve normla tutarlı davranışlarda bulunmaktadırlar.

Negatif karşılıklılık normunun kabul edilme düzeyi, bireylerin siyasi konulardaki tutumlarını da şekillendirebilmektedir. Eder, Aquino, Turner ve Reed (2006: 807), Ebu Garib Hapishanesi'nde mahkumlara işkence yapan Amerikan askerlerini suçlu bulma ve cezalandırılmalarını ahlaki gereklilik olarak görme arasında bir ilişki olduğunu, ancak bu ilişkinin yalnızca negatif karşılıklılık normunu benimseyenlerde söz konusu olduğunu tespit etmişlerdir. Araştırmacılara göre bu,

karşılıklılık normunun, siyasi tutum ve politik karar arasındaki ilişkiyi belirleyebildiğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında, sosyal psikolojide karşılıklılıkla ilişkili davranışların hakkaniyet motivasyonuna (Pritchard, 1969: 176) bağlı olarak veya normatif olarak (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) açıklandığı görülmektedir. Hakkaniyet Kuramı, karşılıklılıkla ilgili davranışların kısıtlı bir bölümünü açıklayabilirken, normatif yaklaşımın daha kapsayıcı olduğu söylenebilir. Normatif yaklaşımın bir başka avantajı ise bireysel farklılıklara yönelik açıklama getirebilmesi ve bu farklılıkların ölçümünü mümkün kılmasıdır. Aynı zamanda Terör Yönetimi Kuramı gibi farklı alanlardan gelen çalışmalar (Schindler ve diğerleri, 2013: 87) da normatif kavramsallaştırmayı desteklemektedir.

Sosyal psikolojiden bağımsız olarak gelişen, ancak benzer yöntem ve varsayımlar kullanan davranışsal iktisat alanı, karşılıklılık normunun davranış üzerindeki etkilerine dair önemli veriler sunmaktadır. Sıradaki bölümde bu alanda karşılıklılık normu ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar özetlenmiştir.

1.3. DAVRANIŞSAL İKTİSATTA KARŞILIKLILIK NORMU

Davranışsal iktisat, bireylerin ekonomik düzlemde gerçekleştirdikleri davranışları, psikolojiden faydalanarak inceleyen iktisat alt dalıdır (Thaler, 2016: 106). Bu alanda ekonomik davranışlara dair soyut modeller getirmek yerine bireylerin gerçek davranışlarının betimlenmesine ve davranışların, modellerin öngörülerinden nasıl farklılaştığına odaklanılır. İktisat biliminin hemen hemen tamamında benimsenen ve "homo economicus" olarak adlandırılan bu insan modeline göre, bireyler elde ettikleri faydayı artırmaya, gördükleri zararı ise azaltmaya güdülüdür (Hargreaves-Heap ve Varoufakis, 2004: 8). Yaklaşıma göre bu güdü, başta ekonomik olanlar olmak üzere tüm insan davranışlarının altında yatmaktadır. Ancak, davranışsal iktisat alanındaki çalışmalar, homo economicus modeliyle uyumlu olmayan davranış biçimlerinin tutarlı olarak gözlendiğini göstermektedir (Tomer, 2007: 463). Bu bağlamda, karşılıklılık normu, bu güdüyle açıklanamayan ekonomik davranışları açıklamakta kullanılmaktadır.

Homo economicus modeliyle çelişen davranışlara dair veriler, oyun kuramıyla ilişkili çalışmalardan elde edilmiştir (Hargreaves-Heap ve Varoufakis, 2004: 121). Oyun kuramı, rasyonel birey varsayımlarına dayanarak insanların çeşitli koşulların simülasyonu olarak kurgulanan oyunlarda karşılaşacağı durumlarda vereceği kararları öngörmeyi hedefleyen modeller oluşturulmasını amaçlar. Bu modellerde bireylerin en fazla faydayı elde edecekleri davranışları seçmeleri beklenir. Ayrıca birey diğerlerinin de aynı güdüyle hareket edeceğine inanır ve kararını verirken bunu da göz önünde bulundurur. Bu koşullar altında kendisi için azami faydayı sağlayacak davranışı seçer. Bu şekilde sonuç veren seçim, o oyunun "Nash dengesi" olarak adlandırılır. Homo economicus modeli, söz konusu oyunlara katılan insanların tamamına yakının Nash dengesini seçeceğini öngörmektedir.

Özellikle "sosyal ikilemler" olarak adlandırılan oyunların deneylerinde elde edilen bulgular, bireylerin homo economicus modeline uygun davranışları seçmekten uzak olduğunu göstermektedir. Sosyal ikilemler, bireysel ve kamusal faydanın birbirine zıt olduğu durumların modelleridir (Dawes, 1980: 169). Sosyal ikilem oyunlarından en bilineni olan "Mahkûmun İkilemi" *(The Prisoner's Dilemma)*, birbirinin davranışından habersiz iki tarafın, diğeriyle işbirliği veya diğerine ihanet seçeneklerinin bulunduğu bir oyundur (Roth, 1993: 184). Tablo 1'de Mahkûmun İkilemi oyununa dair bir örnek ve her iki tarafın, yaptıkları seçimlere göre elde edecekleri kazançlar sunulmuştur. Görüldüğü gibi, birey en yüksek kârı, diğer taraf kendisiyle işbirliği yaptığında, ancak kendisi ona ihanet ettiğinde elde eder: karşı tarafın ihanet etmesi durumunda ise işbirliğini seçmiş olmak, ihanete göre daha olumsuz bir sonuç doğurur. Dolayısıyla karşı tarafın her iki davranışında da ihanet etmek daha fazla kazanç sağlamaktadır. Böylece rasyonel seçim ihanet etmektir ve her iki tarafın da ihanet etmesi bu oyunun Nash dengesini oluşturur. Bu paradigmanın oluşturulmasından beri süregelen deneyler Nash dengesinin beklendiği kadar gözlenmediğini, katılımcıların işbirliği eğilimine de sahip olduğunu göstermiştir (Roth, 1993: 184). Başka bir deyişle homo economicus modeli, Mahkûmun İkilemi deneylerinde gözlenen davranışları açıklamakta sınırlı kalmıştır.

Tablo 1: Örnek bir "Mahkûmun İkilemi" oyunu

	1. kişinin seçimi işbirliği	1. kişinin seçimi ihanet
2. kişinin seçimi işbirliği	(2, 2)	(3, 0)
2. kişinin seçimi ihanet	(0, 3)	(1, 1)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Benzer bulgular bir başka sosyal ikilem olan Kamu Malı Oyunu *(Public Goods Game)* deneylerinde de gözlenmiştir. Kamu Malı Oyunu, ikiden fazla oyuncuyla oynanan Mahkûmun İkilemi (Hamburger, 1973: 27) ile benzerlik göstermektedir. Oyunda her katılımcıya belli bir kaynak aktarılmakta, katılımcılara bu kaynağın bir kısmını kamu malı olarak adlandırılan bir hesaba bağışlama seçeneği sunulmaktadır (Zelmer, 2003: 299). Yapılan her bağış için deneycilerden de kamu malı hesabına katkı gelmektedir. Oyunun sonunda hesapta biriken kaynak katılımcılara, yaptıkları katkıdan bağımsız olarak eşit biçimde paylaştırılır. Böylece birey katkı yapmadan, diğerlerinin katkı yaptığı durumda en fazla kârı elde edebilir. Katkı yapması durumunda ise diğerleri katkı yapmamışsa kendisine başta verilen kaynaktan daha azına sahip olacaktır. Özetle, bu oyunun Nash dengesi kimsenin bağış yapmaması ve herkesin kendine verilen ilk kaynakla oyunu bitirmesi durumudur. Ancak Mahkûmun İkilemi deneylerinde olduğun gibi bu oyunun deneylerinde de bireylerde işbirliğine yatkın davranış gözlenmektedir (Zelmer, 2003: 299).

Homo economicus modelinin tek başına yeterince açıklayıcı olmaması, araştırmacıları sosyal ikilemlerde karar vermeyi etkileyen farklı deneysel koşulları, katılımcılar arası iletişim (Sally, 1995: 58), dışadönüklük ve nevrotizm kişilik özellikleri (Hirsh ve Peterson, 2009: 245) gibi psikolojik yapıları incelemeye itmiştir. Bu kapsamda karşılıklılık normu da sosyal ikilemlerde gözlenen davranışları etkileyen önemli bir yapı olarak önerilmiştir (Dohmen, 2008: 592). Clark ve Sefton (2001: 51) tarafından gerçekleştirilen çalışma, karşılıklılık normunun, Tekrarlanan Mahkûmun İkilemi oyunundaki etkisini ortaya koymuştur. Bu çalışmada karşı tarafın daha önceki oyunlardaki seçimlerinin, bireyin yapacağı seçimin önemli

belirleyicilerinden olduğu görülmüştür. Benzer bulgular Komorita, Hilty, ve Parks (1991: 494) tarafından da elde edilmiştir.

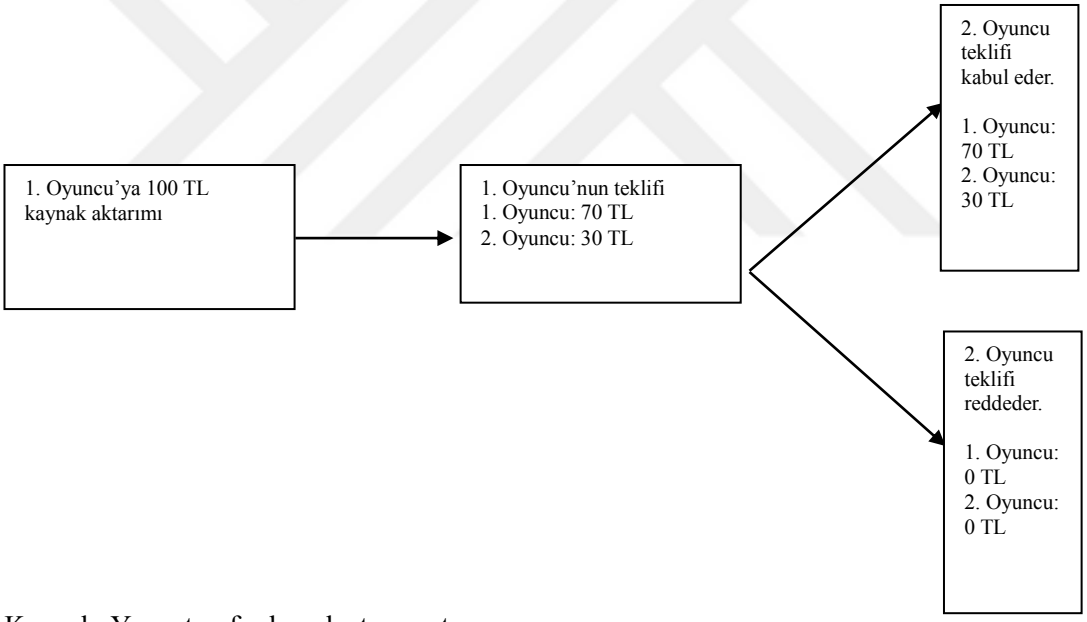
Bu veriler karşılıklılık normuna dayanan beklentilerle uyumlu olsa da, tek başına yeterince destekleyici değildir. Özellikle Mahkûmun İkilemi oyununda önceden karşılaşılan birinin yaptığı seçimin aynısını yapmak bireye kazanç sağlayabilir. Karşı tarafın aynı seçimi tekrar yapacağı varsayıldığında işbirliğine karşı işbirliği, ihanete karşı ihanet, bireye diğer seçimden daha fazla kazanç sağlamaktadır. Elbette karşı tarafın aynı stratejiyi tekrar uygulayacağına dair beklenti, karşı tarafın ihanet etmesini beklemeyi gerektiren homo economicus modeliyle uyumlu değildir. Yine de bu bulgularda bireysel çıkar ve karşılıklılık normu tam anlamıyla ayrışamamaktadır ve karşılıklılık hipotezine sağlanan destek kısmidir.

Karşılıklılık normu ve kazancı artırma motivasyonunu farklı seçimlere yerleştirerek ayrıştıran ve karşılıklılığa dair hipotezlerin test edilmesini sağlayan bir diğer deneysel paradigma Últimatom Oyunu'dur (Güth, Schmittberger ve Schwarze, 1982: 367). Últimatom Oyunu'nda ilk olarak Birinci Oyuncu'ya bir miktar kaynak verilir. Birinci Oyuncu'nun görevi kaynağı kendisi ve İkinci Oyuncu arasında bölüştürmektir. Kaynağın bir kısmını kendisi için alır, geri kalanı ise İkinci Oyuncu'ya önerir. İkinci. Oyuncu ise önerilen kaynağı ya reddeder veya kabul eder. Öneriyi kabul etmesi durumunda her iki oyuncu Birinci Oyuncu tarafından yapılan paylaşıma göre kaynak alarak oyunu tamamlayacaktır. İkinci Oyuncu'nun teklifi reddetmesi durumunda ise iki oyuncu da herhangi bir kaynak almadan oyunu tamamlayacaktır. Oyuna dair örnek bir senaryo Şekil 1'de sunulmuştur.

Últimatom Oyunu'nun Nash dengesi, Birinci Oyuncu'nun olabilecek en küçük payı İkinci Oyuncu'ya önermesi, İkinci Oyuncu'nun ise bu teklifi kabul etmesidir. Çünkü İkinci Oyuncu için hiçbir kaynak almamaktansa az bir kaynağı almak daha kârlıdır ve bunun farkında olan Birinci Oyuncu mümkün olan en büyük payı kendisine ayıracaktır (Thaler, 1988: 195). Ancak Güth ve diğerleri (1982: 367) ve Thaler (1988: 195) tarafından gerçekleştirilen ilk çalışmalar Birinci Oyuncu'nun asla kaynağın olabilecek en az kısmını İkinci Oyuncu'ya önermediğini, İkinci Oyuncu'nun ise az teklifleri sıklıkla reddedebildiğini göstermiştir. Genel olarak %40'tan daha düşük tekliflerin reddedildiği, Birinci Oyuncu'nun ise %20'nin

altında teklifte bulunma oranının çok düşük olduğu görülmüştür. Deney farklı bağlamlarda farklı araştırmacılar tarafından sıklıkla tekrarlanmış, daima benzer sonuçlar elde edilmiştir (Güth & Kocher, 2014: 396). Bu bulguların, oyunlarda kullanılan 10-100 Amerikan Doları arasında değişen miktarların ihmal edilebilir düzeyde olmasından kaynaklandığı savunulabilir, ancak aynı bulgular, kaynağın katılımcıların bir aylık maaşına denk gelebildiği Endonezya örnekleminde de tekrarlanmıştır (Cameron, 1999: 47). Özetle Ültimatom Oyunu deneyleri, bireylerin kendilerine karşı adil olmayan bir davranışı cezalandırma eğilimine sahip olduklarını, daha önemlisi bu eğilimin bireysel kazançlarını azaltma pahasına belirleyici olabildiğini göstermektedir.

Şekil 1: Örnek bir Ültimatom Oyunu

Kaynak: Yazar tarafından oluşturmuştur.

Ültimatom Oyunu sonuçlarına benzer bulgular Kamu Malı Oyunu'nun değiştirilmiş ve cezalandırmayı mümkün kılan bir versiyonunda da gözlenmiştir (Ostrom, Walker ve Gardner, 1992: 404). Bu çalışmada standart desene ek olarak cezalı/cezasız koşulu eklenmiştir. Cezalı koşulda katılımcılar kendi kaynaklarından harcama yaparak diğerlerinin kazancını düşürme, yani masraflı cezalandırma *(costly punishment)* seçeneğine sahiptirler. Deney sonucunda, katılımcıların bu seçeneği anlamlı düzeyde kullandığı gözlenmiştir. Araştırmacılar Kamu Malı Oyunu'nu

yabancı/partner ve cezalı/cezasız koşullarıyla uygulamışlardır (Fehr ve Gächter, 2000: 980). Partner koşulundakiler tüm oturumlarda aynı katılımcılardan oluşan bir grupla oynamış, yabancı koşulundakiler ise her oturumda değişen katılımcılarla oynamışlardır. Böylece katılımcıların grupta inşa etmek istedikleri saygınlığın ve cezalandırarak diğerlerini işbirliğine zorlama amacının olası etkisi kontrol edilebilmiştir. Bulgular, cezalandırma seçeneğinin yabancı koşulunda dahi kullanıldığını göstermiştir. Bu sonuç cezalandırma davranışının, diğerinin davranışını kontrol etmeye yönelik rasyonel bir davranış olarak değil, herhangi bir kazanç sağlamadığı koşulda da bireysel kazancı kaybetme pahasına sergilenebildiğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde davranışsal iktisat ve Oyun Kuramı alanyazını, özellikle negatif karşılıklılık normunun etkisine dair önemli bulgular sunmaktadır. Bireyler sosyal ikilem koşullarında sadece maddi kazançlarını artırmayı değil, diğerlerinin onlara gösterdiği davranışlara aynı biçimde karşılık vermeyi de hedeflemektedir. Mahkûmun İkilemi oyunlarında diğerlerine önceden kullandıkları stratejiyle cevap verme, Ültimatom Oyunu'nda adil olmadığı düşünülen teklifleri kendi payından vazgeçmek pahasına reddetme, Kamu Malı Oyunu'nda diğerlerini cezalandırmak için kendi kaynağını azaltma gibi davranışlar karşılıklılık normunun önemini ortaya koymaktadır. Bu etkinin kişinin bireysel çıkarlarıyla çeliştiği durumlarda dahi gerçekleşmesi dikkate değerdir, çünkü buradan bu normun oldukça güçlü bir belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Oyun Kuramı kaynaklı deneysel paradigmaların, karşılıklılık normunun laboratuvarda araştırılmasını kolaylaştırabilecek bir yöntem sunduğu söylenebilir.

Sosyal psikoloji ve davranışsal iktisat alanındaki çalışmalar, karşılıklılık normunun varlığını ve çeşitli davranışlar üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bu normların nasıl oluştuğuna ve kökenine dair kuramlar ise evrimsel yaklaşım aracılığıyla öne sürülmüştür. Sıradaki bölümde, karşılıklılığa dair biyoloji, psikoloji ve iktisat alanlarından evrimsel açıklamalar özetlenmiştir.

1.4. KARŞILIKLILIK NORMUNA DAİR EVRİMSEL AÇIKLAMALAR

Karşılıklılık normunun tarih boyunca ve farklı kültürlere ait insan topluluklarında yaygın olarak gözlenmesi (Mauss, 2018: 74) ve insan davranışı ve toplum işleyişi açısından önemli bir belirleyici olması (Gouldner, 1960: 161), bu kavramın evrimsel bir bakış açısıyla incelenmesine yol açmıştır. Karşılıklılık farklı alandaki araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde kavramsallaştırılmış ve farklı adaptasyon süreçleriyle açıklanmıştır. Bu yaklaşımlar genellikle özgeci davranışın tekil bireyler için, en azından kısa vadede, dezavantajlı olduğu halde aktarılabilmesinin ne şekilde mümkün olduğunu açıklamak üzere yola çıkmışlardır ve karşılıklılık normunun birey veya grup düzeyinde seçilimde adaptif olabileceği evrimsel senaryoları tartışmışlardır.

Bu yaklaşımlardan ilki Trivers (1974: 35) tarafından ortaya atılan "karşılıklı özgecilik" *(reciprocal altruism)* kavramıdır. Karşılıklı özgecilik, bireyin toplum içindeki diğerlerine, aynı kişiden benzer durumlarda kendisinin de aynı yardımları almayı bekleyerek gerçekleştirdiği yardım ve özgecilik davranışlarını ifade eder. Başka bir deyişle, bireyler ihtiyaç halinde oldukları durumda yardım alabilme olasılığını artırarak, daha yüksek hayatta kalma şansı elde etmektedirler. Ancak özgeci davranışın gelecekte karşılık görmemesi durumu bireyi dezavantajlı hale getireceğinden, yardım alan ancak karşılık vermeyen "beleşçiler" *(freerider)*, bu davranışın adaptif olması önünde engel oluşturmaktadır. Bu nedenle beleşçilerin tespit edilmesi ve onlara yardımda bulunulmaması, karşılıklı özgeciliğin gereği olmuştur. Trivers'e (1974: 35) göre beleşçilerin bu şekilde kontrol edildiği koşullarda özgeci davranışın ve karşılıklılığın genleri aktarmada avantaj haline gelmesi mümkündür.

Tekrarlanan Mahkûmun İkilemi, bir türün tamamen bireysel çıkar odaklı üyelerinin varlığında işbirliğinin ne şekilde ortaya çıktığını anlamak için uygun bir bağlam ortaya koymaktadır (Axelrod ve Hamilton, 1981: 1390). Bu oyunun bilgisayar simülasyonları, karşılıklılığa dayanan bir stratejinin gerçekten de en kârlı sonuçları verdiğini ortaya koymuştur (Axelrod, 1980: 3). "Kısasa kısas" *(tit for tat)* olarak adlandırılan bu strateji, bir bireyle ilk karşılaşmada işbirliğine gidilmesini, birey işbirliğinde oldukça aynı seçimi sürdürmeyi, ihanet ettiği anda ise sonraki

karşılaşmada aynı şekilde karşılık vermeyi önerir. Özetle, karşı tarafın son seçimine uygun davranmak, tekrarlanan ve ikiden fazla tarafın olduğu Mahkûmun İkilemi bağlamında adaptif bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır ve karşılıklı özgecilik yaklaşımını destekler niteliktedir. Böylece karşılıklılık normunun insanın evrim sürecinde edinmiş olduğu bir davranış kalıbına bağlı olması mümkündür.

Karşılıklı özgecilik modelinin bir sınırlılığı, tamamen bireyler arası ilişkilere odaklanarak insanın evrim sürecinde grup içi ve gruplar arası dinamikleri göz ardı etmesidir. Boyd ve Richerson (1988: 337) tarafından bu sınırlılığı göz önünde bulundurarak gerçekleştirilen deneylerde, her elde ikiden fazla kişinin karşılaşmalarını içeren bir Mahkûmun İkilemi varyantı kullanılmıştır. Bulgular karşılaşmadaki taraf sayısı arttıkça işbirliği yapmanın dezavantajlı hale geldiğini göstermiştir. Başka bir deyişle bu bağlamda karşılıklı özgecilik birey açısından adaptif değildir. İnsan sosyal yaşamının ikili karşılaşmalardan çok grup ve çoklu karşılaşmaları içerdiği göz önüne alındığında, Axelrod (1980: 3) tarafından sağlanan verilerin sınırlı olduğu görülmektedir. İnsan etkileşim süreçlerini daha iyi yansıtan modeller karşılıklı özgecilik yaklaşımını yeterince desteklememektedir.

Karşılıklılık normunun oluşumunu grup seçilimi süreciyle açıklayan yaklaşımlar, Trivers (1974: 35) ve Axelrod ve Hamilton (1981: 1390) tarafından savunulan yaklaşımlara benzer bir çatı kullanmakla beraber, evrimsel açıdan belirleyici olanın grup düzeyinde seçilim olduğunu savunmaktadırlar (Bowles ve Gintis, 2004: 17). Grup seçilimi, gruplar halinde yaşayan bir türün grupları arasındaki rekabet sonucunda, bazı grupların tamamen yok olması sonucunda ortaya çıkar (Wilson, 1997: 1816). Bazı gruplarda genetik olarak yüksek görülen özellikler, diğer gruplara karşı avantaj sağladığında bu özellikler tüm türde baskın hale gelebilir. Bu durum, diğer gruplar yok oldukça genlerin tür içindeki oranının yükselmesi ile oluşur. Grup lehine özellikler genellikle bireysel düzeyde zararlıdır ve grup içi bireyler arası rekabette dezavantaja dönüşebilirler. Bu nedenle biyologlar uzun dönem grup seçiliminin yalnızca teoride mümkün olduğunu, pratikte grup içi rekabetin daha belirleyici olacağını düşünmüşlerdir (Wilson ve Sober, 1994: 585). Ancak grup seçilimi, özellikle özgeci davranış gibi bireyler arası düzeyde açıklanması zor olan özellikler için, yeni bir kuramsallaştırılmayla tekrar biyoloji alanına girmiştir.

Karşılıklılık normunun oluşumunu grup seçilimi ile açıklayan yaklaşım kuvvetli karşılıklılık *(strong reciprocity)* kuramıdır (Bowles ve Gintis, 2004: 17). Kuramda kuvvetli karşılıklılık, olumlu davranışı ödüllendirme ve olumsuz davranışı cezalandırmanın bireyin çıkarına zıt olduğu halde uygulanması eğilimini ifade eder. Bir önceki bölümde özetlenen, Últimatom Oyunu ve Kamu Malı Oyunu'nda gözlenen davranışlar gibi, diğerlerine karşılık verebilmek için kazançtan vazgeçme veya elindeki kaynağı harcama içeren davranışlar kuvvetli karşılıklılığa örnek teşkil etmektedir.

Karşılıklı özgecilik (Trivers, 1974: 35) yaklaşımına benzer biçimde, kuvvetli karşılıklılığın diğerlerini işbirliğine yöneltme ve beleşçilerin olası zararlı davranışlarını kontrol altında tutma işlevi olduğu savunulmaktadır (Gintis, 2000: 169). Bu kuram farklı olarak bu işlevin bireylerin değil grupların adaptasyonunu artırdığını iddia etmektedir. Özellikle bir negatif karşılıklılık türü olarak masraflı cezalandırma, birey aleyhine, grup lehine bir davranış örüntüsüdür. Üyelerin işbirliği yaptığı ve bencilce davranışların cezalandırıldığı gruplar, diğer gruplarla rekabete girdiklerinde avantajlı durumda olacaklardır. Böylece diğer gruplarla girilen savaş veya kaynak için rekabet durumunda bu gruplar diğerlerini yok edebilecektir. Kuvvetli karşılıklılık davranışıyla ilişkili olan genlerin insan türünde toplam oranı zamanla artacaktır. Bunun sonucunda ise kuvvetli karşılıklılık eğilimine sahip bireyler grup normlarını şekillendirmede belirleyici olacaktır (Gintis, 2003: 407). Araştırmacılar bu sürece dair matematiksel modeller oluşturmuşlar, kuvvetli karşılıklılık eğiliminin popülasyonda yaygınlaşmasının (Gintis, Bowles, Boyd ve Fehr, 2003: 153) ve grup seçiliminin bireyler arası rekabetin önüne geçmesinin (Bowles ve Gintis, 2004: 17) teorik olarak mümkün olduğunu göstermişlerdir.

Kuvvetli karşılıklılık modelini doğrudan test eden araştırma sayısı görece az olmakla birlikte, bu çalışmalardan elde edilen verilerin çelişkili olduğu söylenebilir. Örneğin Robbins ve Rochat (2011: 1) tarafından, 3 ve 5 yaşlarında çocuklar üzerinde yapılan deneyler, kuvvetli karşılıklılığa uygun ödüllendirme ve cezalandırma davranışları ölçmüşlerdir. Çocuklara cömert veya cimri davranan kuklaları ödüllendirme veya masraflı cezalandırma seçenekleri tanınmış, 5 yaşındaki çocuklarda her iki davranışın, dolayısıyla kuvvetli karşılıklılık eğiliminin ortaya çıktığı görülmüştür. Ancak negatif karşılıklılık ve masraflı cezalandırma gibi

davranışların özgecilik veya prososyal eğilimlerle ilişkisine dair araştırma bulguları modelle çelişmektedir. Ültimatom Oyunu'nda adil olmayan teklifleri reddetme davranışının diğer oyunlardaki benzer davranışlarla ilişkisine dair bir araştırma, kuvvetli karşılıklılık modelini desteklememektedir (Yamagishi ve diğerleri, 2012: 20364). Araştırmacılar, Diktatör Oyunu, Mahkûmun İkilemi gibi oyunlardaki özgeci ve prososyal seçim davranışı ile Ültimatom Oyunu'nda ret arasında bir ilişki olmadığını göstermişlerdir. Daha da önemlisi, Karagonlar ve Kuhlman (2013: 228) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Ültimatom Oyunu'nda ret davranışının bireyin prososyal eğilimiyle negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bulgular, kuvvetli karşılıklılık modelini doğrudan yanlışlamasa da, modelin Oyun Kuramı çalışmalarından aldığı desteği zayıflatmaktadır. Son olarak, pozitif ve negatif karşılıklılık normlarını kabul düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaması (Perugini ve diğerleri, 2003: 251), kuvvetli karşılıklılık eğilimine sahip bireylerin varlığını şüpheli hale getirmektedir.

Grup seçilimi kavramına dayanan diğer model, adaptif özelliklerin genlerle değil kültürle aktarıldığını savunan kültürel seçilim yaklaşımıdır (Boyd ve Richerson, 1982: 325). Kültürel evrim fikri, psikoloji tarihinde daha önceden özgecilik davranışının kökenini açıklamak üzere de öne sürülmüştür (Campbell, 1972: 21). Bu yaklaşımı benimseyen kuramcılar, kültürel aktarımın etkilerinin biyolojik evrimden çok daha hızlı biçimde ortaya çıkabildiğine dikkat çekmektedirler. İnsanın, diğerlerinin davranışlarını taklit ederek kazanma becerisi diğer hiçbir türde görülmemektedir. Henrich ve Boyd (2001: 79), insanlarda ödülle sonuçlanan veya popülasyonun çoğunda gözlenen davranışı taklit etmeye yönelik bilişsel mekanizmaların var olduğunu iddia etmektedir. Böylece adaptif davranışların gruba yayılımının gerçekleşmesi için kuşaklarca sürecek bir seçilim gerekmeyecektir. Grup seçilimi sonucu, adaptif normlara sahip olan gruplar diğerleri karşısında avantajlı olacaklardır. Böylece karşılıklılık ve masraflı cezalandırmaya yönelik normlar, bireylerin bencilce davranışlarını engelleyerek grup yararına davranışları yaygınlaştırmış ve bu normlara sahip gruplar varlığını sürdürmede başarılı olmuşlardır. Farklı coğrafyalardan 15 küçük boyutlu toplulukta yapılan bir Ültimatom Oyunu çalışması, bu modele dolaylı bir destek sağlamaktadır (Henrich ve diğerleri, 2001: 73). Bu araştırmada, sanayi toplumlarından gelen örneklemlerde elde

edilenle tutarlı sonuçlar elde edilmiş, ancak kabul edilen ve önerilen miktarlarda gruplar arası anlamlı farklılıklar gözlenmiştir. Buradan normların farklı kültürlerde farklı derecelerde benimsendiği anlaşılabilir, ancak araştırma yapısı itibariyle farklı yorumlara da açıktır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, karşılıklılık normuna dair evrimsel açıklamalar farklı seçilim düzeylerini ve süreçleri göz önüne almaktadır. Karşılıklı özgecilik yaklaşımı, ödüllendirme ve cezalandırma davranışlarının bireysel düzeyde adaptasyonu artırdığını savunmuş ve Mahkûmun İkilemi simülasyonlarıyla bu savı desteklemiştir. Ancak sadece ikili karşılaşmalara odaklanması ve insan gruplarına dair doyurucu bir değerlendirme sunmaması, bu modelin açıklama gücünü azaltmaktadır. Bu yönüyle modelin gruplar arası karşılıklılık normlarına dair fazla bir katkısının olmayacağı düşünülebilir. Kuvvetli karşılıklılık yaklaşımı ise grup seçilimini temel almaktadır ve karşılıklılığın gruplara diğer gruplar üzerinde sağladığı avantaj üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle karşılıklılık normunun gruplararası etkileri üzerine doğurgulara sahiptir, ancak yaklaşımın bazı temel hipotezleri yeterince desteklenmemektedir. Son olarak kültürel seçilim yaklaşımı, gruplararası ilişkiler açısından en zengin kaynağı sunmaktadır, ancak ampirik olarak yeterince test edilmemiştir. Bu yaklaşım doğası gereği belirli hipotezlerden çok bir çerçeve sunmaktadır. Temelde birey düzeyinde karşılıklılık göz önünde bulundurularak geliştirilen bu evrimsel açıklamaların, grup düzeyi için olası doğurguları aşağıda tartışılmıştır.

1.5. EVRİMSEL AÇIDAN GRUPLARARASI KARŞILIKLILIK NORMU

Yukarıda özetlenen evrimsel açıklamalar, gruplararası düzeyde pozitif ve negatif karşılıklılık normun olası etkilerine dair bir çerçeve sunabilmektedir. Gruplararası çatışmayla ilişkili pek çok psikolojik değişken gibi (O'Gorman, Sheldon ve Wilson, 2008: 17), negatif karşılıklılık normunun ise biyolojik grup seçilimi açısından avantaj sağlayacağı öngörülebilir. İnsan grupları arasında tamamen rekabet ve çatışmanın hâkim olduğu koşullarda diğer gruplardan gelebilecek olumsuz davranışlara aynı şekilde karşılık vermenin adaptif olması beklenebilir. Bu tür davranışlar gruplararası çatışmada avantaj sağlayabileceği gibi, rekabet durumunu

artırarak grup içi bütünleşme ve özdeşleşmeyi de artırma işlevi gösterebilir (Sherif, Harvey, White, Hood ve Sherif, 1961: 120). Böylece grup, diğer gruplara karşı avantajlı hale gelecektir.

Gerek sosyal psikoloji, gerek davranışsal iktisat kuramları gruplararası pozitif karşılıklılığın biyolojik evrimde bir rolü olamayacağına işaret etmektedir. Kuvvetli karşılıklılık kuramı (Bowles ve Gintis, 2004: 17) açısından bakıldığında, pozitif karşılıklılık grup içinde işbirliğini artırma ve dışgrup ile rekabette avantaj sağlama işlevine sahiptir. Dolayısıyla gruplararası bağlamda pozitif karşılıklılık gibi ödüllendirme davranışları değil, rekabete yönelik olumsuz ve saldırgan davranışlar adaptiftir. Gruplararası ilişkiler kuramlarının sunduğu veriler de bunu doğrulamaktadır. Sosyal kimlik kuramı kaynaklı çalışmalar, bireylerin içgruplarını kayırmaya yönelik ciddi bir eğilime sahip olduğunu ve bunun bireye özsaygıyı yükseltme, belirsizliği azaltma gibi önemli faydaları olduğunu pek çok farklı bağlamda belgelemiştir (Brown, 2000: 745). Bu veriler de sosyal psikologlar tarafından kültürel seçilim (Mesoudi, 2009: 929) ve grup seçiliminden (Caporael ve Brewer, 1991: 187) faydalanarak, benzer biçimde açıklanmaktadır. Bu literatürden hareketle, gruplararası pozitif karşılıklılığa dair herhangi bir biyolojik insan eğiliminin mevcut olmadığı düşünülebilir.

Grup seçiliminin olası biyolojik evrimsel sonuçlarının aksine, kültürel düzeyde gruplararası ilişkilerde pozitif karşılıklılığa dair bir normun işlevsel olması beklenebilir. Modern insanın biyolojik evriminin gerçekleştiği dönemden farklı olarak tarih öncesinden günümüze kadar gelen dönemde, insan grupları arasındaki temasın yalnızca düşmanca olmadığı bilinmektedir (Mauss, 2018: 41). Avcı-toplayıcı, tarıma veya sanayiye dayalı üretim gerçekleştiren insan grupları, başta ticaret olmak üzere pek çok alanda temas halindedir. Mauss (2018: 235), gerek Okyanusya, Kuzey Amerika ve Afrika, gerekse Antik Roma ve Hindu kültür ve geleneklerinde armağan alışverişinin oynadığı kritik rolü analiz etmiştir. Karşılıklı olarak armağan verme, farklı gruplar arasında çatışmayı engellerken, grupların birbirilerinin uzmanlık alanlarından faydalanmalarını sağlamaktadır. Verilen armağan, armağan verenin statüsünü yükselttiği gibi, karşı tarafı borçlu duruma getirmektedir ve taraflar arasında bağ kurarak birbirilerine zarar vermelerini engellemektedir. Sahlins (1972: 150), bu sürecin ittifak oluşturma, barışma ve evlilik

birliği kurma gibi diğer işlevlerinden de söz etmiştir. Armağana karşılık verememe ise neredeyse istisnasız tüm bağlamlarda statü düşüşüyle sonuçlanır. Özellikle Kuzey Amerika kökenli olan ve benzerleri Okyanusya'da da gözlenen "potlaç" faaliyetleri, farklı kabilelerin, birbirilerine abartılı bir armağan verme yarışına girdikleri festivallerdir (Mauss, 2018: 20). Yazılı hukuka sahip olan Roma ve Hindu uygarlıklarında da armağan ve rehin gibi konular, resmi olarak düzenlenmiştir (Mauss, 2018: 192). Özetle, gruplararası armağan alışverişi, çok geniş bir tarihi ve kültürel bağlamda gözlenen, kimi bağlamlarda normlarla, kimilerinde ise yasalarla belirlenmiş, önemli bir uygulama olarak gözlenmektedir. Bundan yola çıkarak, gruplararası pozitif karşılıklılığı düzenleyen normların kültürel seçilimde adaptif olabileceği ve gruplar arasında kolaylıkla yayılabileceği savunulabilir.

1.6. KARŞILIKLILIK NORMUNUN GRUPLAR ARASI ETKİLERİ ÜZERİNE ÇALIŞMALAR

Karşılıklılık normunun gruplar arası düzeyde davranışları nasıl etkilediğine dair kuramsal bir alt yapı veya kurama dayanan bir araştırma alanyazını mevcut değildir. Ancak bu normun gruplararası ilişkiler açısından ne sonuçlar doğurabileceğine dair yol gösteren münferit araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmaların bir kısmı grup üyelerinin birbirilerine yönelik tutumlarının karşılıklılık normu tarafından nasıl etkilendiğine (Doosje ve Haslam, 2005: 508), bir kısmı gruplar arasında görülen intikam davranışına (Lickel, Miller, Stenstrom, Denson ve Schmader, 2006: 372), bir kısmı ise Oyun Kuramı deneylerinde karşılıklılığın gruplar arası etkisine (Hugh-Jones ve Leroch, 2017: 117) odaklanmıştır.

Kalin ve Berry (1996: 253) tarafından gerçekleştirilen araştırmada gruplar arası tutumların karşılıklılığı açısından destekleyici veriler elde edilmiştir. Araştırmacılar Kanada'da bulunan 14 etnik grubun birbirilerine yönelik olumlu ve olumsuz tutumlarını incelemişler, etnik grupların birbirilerine karşı tutumlarının uyumlu olduğunu tespit etmişlerdir. Bu bulgular karşılıklılık normundan kaynaklanan beklentilerle tutarlıdır. Ancak tutumların aynı olmasının nedeni grupların mevcut ilişkisinin olumlu veya olumsuz olması da olabilir, dolayısıyla bu bulgu farklı yorumlara açıktır.

Karşılıklılık normunun gruplar arası tutumlara dair doğurgularının deneysel olarak sınandığı önemli bir araştırma Doosje ve Haslam (2005: 508) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmanın ilk çalışmasında ulusal grupların birbirlerine dair olumlu kalıpyargıları benimsemesinde karşılıklılık incelenmiştir. Diğer ulustan bireylerin, katılımcıların ulusuna dair olumlu kalıpyargıları benimsediğine dair bildirim verildiğinde, katılımcıların o ulusa yönelik olumlu kalıpyargıları daha yüksek düzeyde kabul ettiği görülmüştür. İkinci çalışmada ise Eurovision Şarkı Yarışması'na katılan ülkelerin birbirilerine verdikleri puanların karşılıklılık normuna uyup uymadığı incelenmiştir. Bulgular, bir ülkeye başka bir ülke tarafından son 5 yılda verilen puan arttıkça, o yıl o ülkeye daha yüksek puan verildiğini ortaya koymuştur. Bu iki çalışma, pozitif karşılıklılık normunun gruplararası bağlamda, tutum ve ödüllendirme örneğinde etkili olabildiğini göstermektedir.

Gruplararası bağlamda karşılıklılığın pozitif yönü yanında, negatif gruplararası karşılıklılığın varlığını da gösteren çalışmalar mevcuttur. Lickel ve diğerleri (2006: 372) tarafından "vekâleten misilleme" (*vicarious retribution*) olarak adlandırılan davranış biçimi, negatif karşılıklılığın özel bir türünü ifade eder. Vekâleten misilleme, dışgrubun bir üyesinin içgruba karşı olumsuz davranışı karşılığında, o grubun başka bir üyesine olumsuz davranmak olarak tanımlanmaktadır. Kuramcılar bu davranışın yüksek düzeyde içgrupla özdeşleşme ve dışgrubu bütün olarak (*entitative*) algılama ile artacağını savunmaktadırlar. Dışgrubu bütün olarak algılama, grubu üyelerinden bağımsız, tamamen tekil ve bütüncül bir varlık olarak algılamayı ifade eder (Dasgupta, Banaji ve Abelson, 1999: 991). Bu iki beklenti Stenstrom, Lickel, Denson ve Miller (2008: 1570) tarafından gerçekleştirilen çalışmada desteklenmiştir. Bu çalışmanın ilk kısmında katılımcıların kendi hayatlarından bir gruplararası çatışmayı hatırlamaları istenmiş, hatırladıkları çatışma bağlamında içgrupla özdeşleşme ve dışgrubu bütün olarak algılamanın dışgrubun herhangi bir üyesine misilleme yapma isteğiyle pozitif yönde ilişkili olduğu gözlenmiştir. İkinci kısımda ise aynı ilişki, ABD'de Cumhuriyetçi ve Demokrat Parti rekabeti bağlamında incelenmiş ve tekrarlanmıştır.

Vekâleten misilleme davranışı farklı bağlamlarda ve farklı gruplarda da gözlenmiştir. Liberman ve Skitka (2019: 189), ABD'deki 11 Eylül saldırılarına yönelik daha yüksek öfke belirtenlerin, Irak Savaşı'nı desteklemekle ilişkili

olduğunu tespit etmiştir. Düzenleyicilik analizi bu ilişkinin yalnızca Arap ve Müslüman ülkelerin tamamını bir bütün olarak algılayan grupta mevcut olduğunu göstermiştir. Araştırmacılara göre bunun nedeni dışgruba duyulan öfkenin grubun diğer üyelerine yönelik saldırganlığa desteği doğurmasıdır. Vasquez, Wenborne, Peers, Alleyne ve Ellis (2015: 242) ise çeteler arasında intikam davranışına yönelik niyeti incelemiş, kendi çetesiyle özdeşleşme ve düşman çeteyi bütün olarak algılama düzeyi yüksek üyelerin intikam davranışına yönelik niyetlerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Nawata ve Yamaguchi (2013: 279) ise laboratuvar ortamında oluşturulan grupların kendi içindeki işbirliği arttıkça diğer grubu cezalandırma davranışının arttığını göstermişlerdir. Aynı araştırmacılar davranışı izleyen bir içgrup üyesinin varlığının da cezalandırmayı artırdığını tespit etmişlerdir (Nawata ve Yamaguchi, 2011: 167). Özetle bir negatif karşılıklılık biçimi olan vekâleten misilleme, dışgruptan gelen olumsuz bir davranış karşılığında grubun tüm üyelerini kapsayabilecek bir cezalandırma davranışı olarak pek çok farklı bağlamda ortaya konmuş, özdeşleşme ve dışgrubu bütün olarak algılama gibi değişkenlerle de ilişkili olduğu anlaşılmıştır.

Gruplararası bağlamda karşılıklılığın etkilerine dair sosyal psikolojik çalışmaların yanında, sayıları az olmakla birlikte davranışsal iktisat deneyleri de mevcuttur. Hugh-Jones ve Leroch (2017: 117), gruplararası negatif karşılıklılığı Kamu Malı Oyunu bağlamında incelemişlerdir. Araştırmacılar katılımcılarını dört yapay gruba atamış ve her grup üyesinin doğru cevabının gruba, üyeler arasında paylaştırılacak olan bir miktar para kazandırdığı bir bilgi yarışması düzenleyerek kimlik oluşumunu sağlamışlardır. Bu aşamada gruplararası adalet durumunun manipüle edilmesi amacıyla bir deney koşulunda en yüksek puan toplayan grup (adil koşul), diğer koşulda ise kura ile belirlenen bir grup (adil olmayan koşul) belli bir miktar parayla ödüllendirilmiştir. Deneyin ikinci aşamasında ise katılımcılar bir dışgrup üyesiyle eşleşerek Kamu Malı Oyunu oynamışlar, bu oyunda diğer tarafın davranışına dair bilgi aldıktan sonra dışgrubun başka bir üyesiyle aynı oyunu oynamışlardır. Bu ikinci oyunda yapılan paylaşım miktarı bağımlı değişken olmuştur. Bulgular ilk oyundaki dışgrup üyesinin olumsuz davranışı için dışgrubun diğer üyesini cezalandırma davranışının içgruba özdeşleşme ile birlikte arttığını ve adil olmayan koşulda daha yüksek olduğunu göstermiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, karşılıklılık normunun gruplararası davranış üzerindeki etkilerine dair çalışmaların belli bir kuramsal altyapıya dayanmadan ve birbirinden büyük ölçüde bağımsız olarak gerçekleştirildiği görülmektedir. Vekâleten misilleme kavramı, önemli bir çerçeve sunmuş ve bir dizi çalışmanın önünü açarak gruplararası davranışın bu yönüne dair bir alanyazın oluşmasına katkıda bulunmuştur, ancak bu kavram negatif karşılıklılığın dahi özel bir türünü ifade etmektedir. Dolayısıyla gruplararası karşılıklılığa dair genel bir kuramsal altyapı ihtiyacı için yeterli olmadığı savunulabilir. Bunun yanında yukarıda özetlenen çalışmaların büyük kısmı negatif karşılıklılık ile ilişkilidir ve gruplararası bağlamda pozitif karşılıklılığa dair veriler görece azdır. Sıradaki bölümde bireysel karşılıklılık normu kavramına ve kültürel grup seçilimine dayanan bir çerçevenin, bu eksiği nasıl giderebileceği ve gruplararası davranışlara dair ne tür hipotezlere kaynaklık edebileceği tartışılmıştır.

1.7. KARŞILIKLILIK NORMUNUN GRUPLARARASI DAVRANIŞ İLE OLASI İLİŞKİLERİ

Yukarıda özetlenen ve farklı disiplinlerden çalışmaların ve yaklaşımların derlendiği alanyazın, karşılıklılık normunun pek çok davranışsal sonucu olduğunu göstermektedir. Pozitif karşılıklılık normu karşı taraftan gelen olumlu davranışlara aynı şekilde karşılık vermeyi, negatif karşılıklılık ise olumsuz davranışları cezalandırmayı gerektirmektedir. Bireylerin bu normları içselleştirme düzeyi, normların davranışları şekillendirme gücü üzerinde belirleyicidir. Davranışsal iktisat çalışmaları ise, bu normların bireysel çıkarın dahi önüne geçebilecek düzeyde etkili olabildiğini, insanların bu normları uygulamak adına kendi kaynaklarından feragat edebildiklerini göstermektedir. Karşılıklılığın evrimini grup seçilimi ve kültürel seçilim ile açıklayan evrimsel modeller de bu etkilerin gruplararası düzeyde de gözlenebileceği fikrini desteklemektedir. Vekâleten misilleme olgusuna yönelik çalışmalar gibi, gruplararası karşılıklılığın gözlendiği veriler az olmakla birlikte mevcuttur. Özetle, mevcut alanyazın bireylerarası düzeyde önemli etkileri gözlenen bu normun gruplararası düzeyde de benzer etkiler gösterebileceğine işaret etmektedir.

Gruplararası davranışın farklı yönlerine dair kimi araştırmalar, birey içi ve bireylerarası düzeyde etkili değişkenlerin gruplararası düzeyde de benzer bir etki gösterebildiğini göstermektedir. Özsaygı (Crocker ve Luhtanen, 1990: 60), göreli yoksunluk (Walker, 1999: 365) gibi kavramlar grup düzeyinde birey düzeyine benzer bir mekanizmaya sahiptir. Bu mekanizma, Benlik Kategorizasyonu Kuramı'na (Abrams, Wetherell, Cochrane, Hogg ve Turner, 1990: 97) dayandırılmaktadır. Bu yaklaşıma göre bireylerin benliğinin bireysel ve sosyal olmak üzere iki farklı boyutu vardır. Benliğin sosyal boyutu aktif hale geldiğinde bireyin davranışları açısından belirleyici olan kişisel özellikleri değil, ait olduğu grubun özellikleridir. Kişisellikten uzaklaşma (depersonalizasyon) olarak adlandırılan bu durumda insanlar birey olarak değil, grubun bir üyesi olarak davranış sergilemektedirler. Yukarıda bahsedilen kavramlar için bu mekanizmayı kısaca açıklamak gerekirse, bireysel özsaygı bireysel benliğe dair, kolektif özsaygı ise kendi grubuna dair olumlu değerlendirmelerle elde edilmektedir (Crocker ve Luhtanen, 1990: 60). Göreli yoksunluk ise ait olunan grubun, diğer gruplarla karşılaştırıldığında hak ettiği statüde olmadığı düşünüldüğünde hissedilir (Walker, 1999: 365). Bahsi geçen psikolojik süreçler, birey düzeyinde gösterdikleri etkiyi benlik için belirleyici olan grup kimliği haline geldiğinde de benzer şekilde göstermektedirler.

Aynı mekanizmanın karşılıklılık normu için de işlemesi mümkündür. Bireylerin grup üyeliklerinden edindiği kimliklerinin belirgin olduğu durumda, diğer grupların üyelerinden kendi grubuna veya grubunun başka bir üyesine yönelik davranışlara aynı şekilde karşılık vermesi olasıdır. Bu davranışın özellikle karşılıklılık normunu yüksek düzeyde içselleştirilmiş bireyler tarafından sergilenmesi beklenebilir. Pozitif karşılıklılık normunu yüksek düzeyde kabul eden bireylerin dışgrubun olumlu davranışlarına, negatif karşılıklılık normunu yüksek düzeyde kabul eden bireylerin ise dışgrubun olumsuz davranışlarına aynı şekilde karşılık vermeleri beklenebilir. Karşılıklılık normu kabul düzeyi ve gruplararası davranış üzerine herhangi bir çalışma mevcut olmadığından, bu hipotezler henüz sınanmayı beklemektedir.

Bir başka hipotez ise Benlik Kategorizasyonu Kuramı'ndan ve bu kuramın kaynağı olan Sosyal Kimlik Kuramı'ndan kaynaklanmaktadır (Brown, 2000: 745). Her iki kurama göre bireylerin bir grupla özdeşleşme düzeyi yükseldikçe, o grubun

üyesi olmalarının davranışları üzerindeki belirleyiciliği artacaktır. Özdeşleşmenin bu etkisinin dışgruba karşılık verme davranışı üzerinde de aynı etkiyi göstermesi beklenebilir. Grupla özdeşleşme yükseldikçe dışgruba yönelik pozitif ve negatif karşılık vermenin yükseleceği tahmin edilebilir. Gruplararası pozitif karşılıklılığa dair destekleyici alanyazın mevcut olmasa da, yukarıda özetlenen vekaleten misilleme ile ilgili çalışmalar, grupla özdeşleşme arttıkça negatif karşılıklılık davranışının da arttığını göstermektedir (Nawata ve Yamaguchi, 2013: 279). Sosyal Kimlik Kuramı, genellikle önyargı gibi olumsuz gruplararası davranışlara dair çalışmalara kaynaklık etmiştir (Brown, 2000: 751), bu nedenle kuramın pozitif karşılıklılık davranışını açıklamak için uygun olmadığı iddia edilebilir. Ancak bu durum kuramın kavram ve özelliklerinden ziyade kuramcıların seçtiği araştırma programlarıyla ilişkilidir ve olumlu gruplararası davranışlara dair çalışmalara da ilham kaynağı olmuştur (Brown, 2000: 751). Bu nedenle kuramın hem negatif hem pozitif karşılıklılık davranışının gruplararası bağlamda incelenmesine kaynaklık edecek kuramsal zenginliğe sahip olduğu söylenebilir.

Benzer süreçler, grup üyesi olarak davranış gösterme eğilimini artıran farklı değişkenler için de beklenebilir. Bunlardan biri olan grup sargınlığı (*cohesiveness*), genel olarak grubun dağılmadan bir bütün olarak kalabilmesini, bir arada hareket edebilmesini ve üyelerin gruba veya birbirilerine olan bağlılıklarını ifade eder (Lott ve Lott, 1965: 259). Ancak bu kavram alanyazında sıklıkla grup üyelerinin birbirine karşı duydukları kişilerarası çekimi ifade edecek şekilde kullanılmıştır (Lott ve Lott, 1965: 259). Hogg (1993: 85) ise aynı kavramı Benlik Kategorizasyonu Kuramı'ndan faydalanarak yeniden tanımlamıştır. Bu kuramda sosyal çekicilik, kişilerarası çekicilikten ayrıştırılarak tanımlanmıştır. Sosyal çekicilik, grubun diğer üyelerinin bireysel özellikleri açısından değil, grup prototipine ne kadar benzedikleri açısından beğenilmesini ifade eder. Grup sargınlığı da grup üyelerinin arasındaki birbirilerini grup prototipine uygun olduğunu değerlendirdiği durumda yüksek olur. Grup sargınlığı arttıkça grup üyeleri arasındaki bağlar artacaktır, dolayısıyla sargınlığın yüksek olduğu grupların üyelerinin diğer gruplar veya bu grupların üyeleriyle olan ilişkilerinde pozitif ve negatif karşılıklılık normlarına uygun davranışları daha yüksek sergileyeceği tahmin edilebilir.

Belirginlik, özdeşleşme ve sargınlık gibi içgrupla ilişkili değişkenlerin yanında, dışgruplar veya gruplararası duruma dair kimi değişkenler de grubun üyesi olarak davranış gösterme ihtimalini arttırırlar, dolayısıyla bu değişkenlerin de gruplararası karşılıklılık davranışlarıyla ilişkili olması olasıdır. Bunlardan biri olan dışgrubu bütün olarak algılamanın, vekâleten misilleme ile olan ilişkisinin mevcut olduğundan yukarıda bahsedilmiştir (Stenstrom ve diğerleri, 2008: 1570). Bu yönde algı arttıkça dışgrubun üyeleri arasında herhangi bir fark gözetmeme eğilimi artacağından, benzer bir etkinin negatif karşılıklılığın diğer biçimleri ve pozitif karşılıklılık için ortaya çıkması da beklenebilir. Aynı etkinin dışgrubu homojen olarak algılama durumunda da ortaya çıkacağı tahmin edilebilir. Dışgrup homojenliği tüm üyelerin pek çok açıdan birbirine benzediğini düşünme olarak tanımlanır ve ulus, cinsiyet gibi büyük çaplı gruplarda da kalıpyargılarla paralel olarak ortaya çıkmakta, bireylerin diğer gruplarla etkileşimlerindeki beklentilerini belirlemektedir (Judd, Park, Yzerbyt, Gordijn ve Muller, 2005: 677). Böylece bu iki değişken, depersonalizasyon durumunda bireyin kendi grubundan kazandığı kimliğin hâkim olmasıyla ortaya çıkan etkiyi, dışgruba yönelik algı açısından ortaya çıkarmaktadır ve karşılıklılık normunun gruplararası etkisi için de benzer sonuçlara yol açacağı düşünülebilir.

Buraya kadar olan kısımda gruplara dair çeşitli sosyal psikolojik değişkenlerin pozitif ve negatif karşılıklılık üzerinde olası etkilerine dair hipotezler sunulmuştur. Grupla özdeşleşme, grup kimliğinin belirginliği, grup sargınlığı, dışgrubu bütün ve homojen olarak algılama gibi değişkenler yüksek düzeyde olduğunda karşılıklılık normuna uygun gruplararası davranışın artacağı tahmin edilmektedir. Bunların yanında karşılıklılık normunun çeşitli gruplararası olgulara dair bir açıklama işlevi yerine getirmesi de beklenebilir. Aşağıda bu olgular ve karşılıklılık normunun açıklayıcı olarak üstlenebileceği rol tartışılmıştır.

Genel olarak değerlendirmek gerekirse, bu bölümde, önceki bölümlerde özetlenen kuram ve çalışmalardan faydalanılmış ve karşılıklılık normunun gruplararası davranışlarla ne tür ilişkiler gösterebileceği tartışılmıştır. Bu amaçla Benlik Kategorizasyonu Kuramı'nın (Abrams ve diğerleri, 1990: 97) sunduğu çerçeve kullanılmış, karşılıklılık normunun bireyin sosyal kimliği aktif hale geldiğinde gruplararası davranışla ilişkili olabileceği önerilmiştir. İçgrupla

özdeşleşme, içgrup sargınlığı ve dışgrubu homojen olarak algılama düzeyi arttıkça karşılıklılık normuna uygun gruplararası davranışın artması beklenmektedir. Bu etkilerin bireylerin karşılıklılık normunu benimseme düzeyi arttıkça daha kuvvetli olacağı düşünülebilir.

1.8. MEVCUT ÇALIŞMA

Bu çalışmada temel olarak karşılıklılık normunun gruplararası bağlamdaki etkisinin incelenmesi hedeflenmektedir. Sosyal normlar, bireylere yol gösterme biçimine göre *tanımlayıcı* (descriptive) ve *buyruksal* (injunctive) normlar olarak ikiye ayrılmıştır (Cialdini, Kallgren ve Reno, 1991: 1015). Buyruksal normlar, bir davranışın yapılması veya yapılmaması gerektiği konusunda yönlendirme yapan normlardır. Tanımlayıcı normlar ise bir grup veya toplumun büyük çoğunluğunda gözlendiği için yerine getirilen davranışları ifade eder.

Bu iki farklı norm tipinin görgül olarak birbirinden ayrıştığını ve farklı sonuçlar verdiğini gösteren geniş bir alanyazın mevcuttur (Anderson ve Dunning, 2014: 721). Cialdini ve arkadaşları (1991: 1015) bu normları yere çöp atma davranışı bağlamında incelemiştir. Laboratuvar dışında gerçekleştirilen bu deneyler her iki normun da davranış üzerinde etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Gómez, Tropp, Vázquez, Voci ve Hewstone (2018: 356) ise gruplararası arkadaşlığı destekleyen buyruksal normların, gruplararası temasın arkadaşlıkla ilişkisi üzerinde düzenleyici bir etkisi olduğunu, ancak bu etkinin tanımlayıcı normlar mevcutken ortaya çıktığını göstermişlerdir. Staunton, Louis, Smith, Terry ve Mcdonald (2014: 319) ise sağlıklı yemeye ilişkin normların bu davranışa yönelik niyet üzerinde etkisini incelemişler, katılımcıların diğerlerinin sağlıklı beslenmediğine dair bilgi edindikleri (negatif tanımlayıcı norm) koşulda, sağlıklı beslenmeye yönelik buyruksal normların sağlıklı beslenme niyetini azalttığını göstermişlerdir. Negatif tanımlayıcı norm yokken buyruksal normun herhangi bir etkisi olmamıştır. Bu araştırmalar tanımlayıcı ve buyruksal normların davranış üzerinde farklı şekillerde etki ettiğini, ancak birbirileri arasındaki etkileşimin bu etkiyi bozabildiğini, hatta terse çevirebildiğini göstermektedir.

Anderson ve Dunning (2014: 721), normların davranış üzerinde etkisi üzerine alanyazını gözden geçirmiş ve sosyal normun varlığını ve davranışları etkilediğini görgül olarak ortaya koymanın gerekliliklerini sınıflandırmışlardır. Yazarlara göre buyruksal normlar da kendi aralarında sosyal ve ahlaki olmak üzere iki kategoriye ayrılabilir. Buyruksal ahlaki normlar, birey tarafından içselleştirildiği için uyulan normlar, buyruksal sosyal normlar ise birey tarafından içselleştirilmese de diğerlerinden gelecek tepkiler nedeniyle uyulan normlardır. Kuramcılara göre tanımlayıcı normların varlığının görgül göstergesi, insanlara bir davranışın yaygın olarak gözlendiğini bildirmenin o davranışı artırmasıdır. Buyruksal sosyal normların görgül göstergesi ise, insanların diğerlerinin ilgili davranışları onayladığını düşünmesi ve insanların davranışları diğerleri tarafından görüldüğünde norma uyumlu davranmalarıdır. Son olarak buyruksal ahlaki normların varlığı, insanların norma uymaları, bu şekilde davranmaları gerektiğine inanmalarından kaynaklandığında belirlenir.

Bu tez çalışmasında, karşılıklılık normunun gruplararası davranış üzerinde bu üç farklı norm tipi aracılığıyla etkileyip etkilemediğinin araştırılması hedeflenmektedir. Karşılıklılığın tanımlayıcı norm olarak ortaya konması için, normun diğerlerinin pozitif ve negatif karşılıklılık normlarına uygun davrandığına dair geri bildirim verilerek manipüle edilmesi ve bu manipülasyonun gruplararası davranış değişikliği ortaya çıkarması gerekmektedir. Karşılıklılığın buyruksal sosyal norm olarak ortaya konması için, normun diğerlerinin pozitif ve negatif karşılıklılık normlarına uygun davranışları onayladığına dair bilgi verilerek manipüle edilmesi ve bu manipülasyonun norma uygun gruplararası davranışları ortaya çıkarması gerekmektedir. Son olarak buyruksal ahlaki norm olarak etkinin ortaya konabilmesi için, karşılıklılık normunu daha yüksek düzeyde içselleştirenlerin bu norma daha uygun gruplararası davranışlar göstermesi gerekmektedir. Bu tez kapsamında gerçekleştirilen çalışmalar bu beklentileri sınamak üzere tasarlanmış ve uygulanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM
BİRİNCİ ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA TANIMLAYICI VE BUYRUKSAL POZİTİF KARŞILIKLILIK NORMU

Bu çalışmada pozitif karşılıklılık normunun tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak gruplararası davranış üzerindeki etkisinin incelenmesi hedeflenmektedir. Bu amaca uygun olarak, bireyin dışgrup üyelerinin olumlu davranışını ödüllendirebileceği bir deneysel bağlam oluşturulması gerekmektedir. Minimal grup paradigması (Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971: 150), bu çalışmaya uygun bir deneysel bağlam sağlamaktadır. Minimal grup paradigmasında katılımcılar keyfi ve önemsiz kriterlerle farklı gruplara atanırlar. Daha sonra içgrup ve dışgrup üyelerine maddi kaynak aktarmaları talep edilir. Bulgular katılımcıların yaşamlarında herhangi bir yere sahip olmayan bu önemsiz grup üyeliklerinde dahi kendi içgruplarını kayırdıklarını ve içgrup üyelerine daha fazla kaynak aktardıklarını göstermiştir. Bu paradigma Sosyal Kimlik Kuramı'nın temelini oluşturduğu gibi farklı kuramların gruplararası davranışlara dair çalışmaları için de kullanılmaktadır (Bourhis, Sachdev ve Gagnon, 1994: 209). Dolayısıyla minimal grup paradigmasının gruplararası karşılıklılık davranışının incelenmesi için de uygun bir paradigma olduğu söylenebilir.

Çalışmada minimal gruplar oluşturulduktan sonra, pozitif karşılıklılık davranışına zemin oluşturması beklenen, dışgrup üyesinin geçmiş bir olumlu davranışı sunulmuştur. Daha sonra tanımlayıcı ve buyruksal normlar ayrı ayrı manipüle edilmiştir. Böylece çalışma 2 (tanımlayıcı norm var/yok) X 2 (buyruksal norm var/yok) denekler arası desene sahiptir. Son olarak katılımcıların minimal grup dağıtımı (içgrup ve dışgrup üyelerine kaynak dağıtımı) görevi verilerek, katılımcıların ne derece adil davrandığı ölçülmüştür.

Hipotez 1: Tanımlayıcı norm ve buyruksal normun adil dağıtımı yükseltmek yönünde bir temel etkisi olacaktır.

Hipotez 2 : Her iki normun birden mevcut olduğu koşulda adil dağıtım en yüksek düzeyde olacaktır.

2.1. DENEYSEL ÇALIŞMA

2.1.1. Örneklem

Çalışmanın örneklemi, katılım karşılığı ders puanıyla ödüllendirilmiş 333 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem 247 kadın (%74.2) ve 84 erkekten (%25.2) oluşmaktadır, 2 kişi (%0.6) ise cinsiyetini "diğer" olarak belirtmiştir. Katılımcıların yaşları 18-40 arasında değişmektedir ve örneklemin yaş ortalaması 21.3'tür (*SS* = 2.35). Hassasiyet analizi, α= *.05* ve 1-ß = .80 olduğunda örneklemin tespit edebileceği en küçük etki büyüklüğünün *f* = .15 olduğunu göstermiştir.

2.1.2. İşlem

Katılımcılara ilk önce rastgele olarak REIKO veya TATSUYA isimli gruplardan birine atanacakları bilgisi verilmiştir. Ardından tüm katılımcılar REIKO grubunun 13 numaralı üyesi olarak atandıklarına dair bildirim almıştır. Böylece minimal gruplar oluşturulduktan sonra katılımcılara, bir dışgrup üyesinin, daha önceki bir kaynak dağıtım görevinde içgrup ve dışgrup üyelerine eşit miktarda dağıtım yaptığına dair bir bilgi sunulmuştur. Böylece katılımcılara ödüllendirecekleri bir olumlu dışgrup davranışı gösterilmiştir. Deneyin ikinci aşamasında katılımcılar norm manipülasyonuna tabi tutulmuşlardır. Tanımlayıcı norm koşulundaki katılımcılara "*Daha önceki çalışmalar göstermiştir ki, deneye katılanların çoğu, eğer diğer grubun üyesi her iki gruba da puanları adil dağıtmışsa, buna aynı şekilde adil dağıtım yaparak karşılık vermektedirler*" şeklinde; buyruksal norm koşulundaki katılımcılara ise "*Daha önceki çalışmalar göstermiştir ki, deneye katılan öğrencilerin çoğu, eğer diğer grubun üyesi her iki gruba da puanları adil dağıtmışsa, buna adil dağıtım yaparak karşılık verenleri takdir etmektedirler*", her iki normun da mevcut olduğu koşuldaki katılımcılara ise "*Daha önceki çalışmalar göstermiştir ki, deneye katılanların çoğu, eğer diğer grubun üyesi her iki gruba da puanları adil dağıtmışsa, buna aynı şekilde adil dağıtım yaparak karşılık vermektedirler. Ayrıca, adil dağıtım yaparak karşılık verenleri de takdir etmektedirler*." ifadesi sunulmuştur. Manipülasyondan sonra katılımcılar minimal grup matrisleri aracılığıyla anonim dışgrup ve içgrup üyeleri arasında kaynak

dağıtımı yapmışlardır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen deneyler, ücretsiz bir anket platformu olan soscisurvey.de sitesi üzerinden çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.

2.1.3. Ölçüm Araçları

2.1.3.1. Minimal grup matrisleri

Araştırma soruları adil dağıtım ve içgrup kayırmacılığı arasındaki ayrım ile ilgili olduğundan, bu iki stratejiyi ayırt etmeye yarayan üçüncü tip matrislerden faydalanılmıştır (Bourhis, Sachdev ve Gagnon, 1994: 209). Bu matrislerde katılımcılar bir anonim içgrup, bir anonim dışgrup üyesine puan dağıtmaktadırlar. Matrislerin yarısının bir tarafında adil dağıtım, diğer tarafında ise içgrubu kayırma stratejisi mevcuttur, diğer yarısında ise iki strateji aynı taraftadır. Bu iki tip matristen yapılan seçim arasında çıkarma işlemi ile çekme puanı elde edilmektedir. Ekte sunulan bu matrisler 5 kez tekrarlanmış ve matrislerden alınan puanların toplamı ile adil dağıtım puanı değişkeni hesaplanmıştır. Bu değişkenden alınabilecek puan -60 ve 60 arasında değişmektedir. Mevcut örneklemde ortalama değeri 43.4, standart sapma değeri ise 25.6 olarak ortaya çıkmıştır.

2.1.3.2. Manipülasyon kontrol soruları

Tanımlayıcı norm manipülasyonunun kontrolü için katılımcılardan "Az önce verilen bilgiye göre, geçmişte bu deneye katılan öğrencilerin çoğu, diğer grubun üyesi her iki gruba da puanları adil dağıttığında, kendileri de aynı şekilde karşılık vermişlerdir." ifadesini, buyruksal norm manipülasyonunun kontrolü için ise "Az önce verilen bilgiye göre, geçmişte bu deneye katılan öğrencilerin çoğu, diğer grubun üyesi her iki gruba da puanları adil dağıttığında, aynı şekilde karşılık verenleri takdir etmişlerdir." ifadesini derecelendirmeleri istenmiştir.

2.1.3.3. Demografik değişkenler

Katılımcıların yaş ve cinsiyetleri (kadın, erkek, diğer) sorulmuştur.

2.1.4. Bulgular

Manipülasyonların işleyip işlemediğinin tespit edilmesi amacıyla, deneysel koşullar arasında bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Tanımlayıcı normun mevcut olduğu koşul ile olmadığı koşul arasındaki farkın anlamlı ve beklenen yönde olduğu görülmüştür, Ortalama farkı = -25.7, t = -9.20, p < .001, d = -1.01. Dolayısıyla tanımlayıcı norm manipülasyonunun amacına ulaştığı söylenebilir. Buyruksal normun mevcut olduğu koşul ile olmadığı koşul arasındaki farkın anlamlı, ancak beklenenin tersi yönde olduğu görülmüştür, Ortalama farkı = 18.4, t = 5.12, p < .001, d = .56. Dolayısıyla, bulgular buyruksal norm manipülasyonunun işlemediğini göstermektedir.

Katıımcıların adil dağıtım davranışının deney koşulları açısından farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti amacıyla varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Grupların ortalamaları Tablo-2'de sunulmuştur. Analiz, deneysel manipülasyonların temel etki ve etkileşimlerinin anlamlı bir farklılaşma yaratmadığını göstermektedir (tanımlayıcı norm için F = .074, p = .78, kısmi eta-kare = .000, buyruksal norm için F = 1.536, p = .22, kısmi eta-kare = .005, etkileşim için F = 3.887, p = .05, kısmi eta-kare = .012). Dolayısıyla araştırmanın tüm hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 2: Birinci deneyde deney gruplarının adil dağıtım ortalama ve standart sapma değerleri

Deney koşulu	N	Ortalama	SS
Buyruksal norm	84	47.5	21.4
Tanımlayıcı norm	83	44.8	24.3
Her iki norm	83	42.8	25.8
Kontrol	83	38.6	29.8

Kaynak: Yazar tarafından oluşturmuştur.

2.1.5. Tartışma

Bu çalışmada tanımlayıcı ve buyruksal pozitif karşılıklılık normunun, minimal grup durumunda adil dağıtım davranışını etkileyip etkilemediği incelenmiştir. Bulgular buyruksal norm manipülasyonunun sağlıklı işlemediğini, tanımlayıcı norm manipülasyonunun ise işler olmasına rağmen bağımlı değişken üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını göstermiştir. Buyruksal normun işlememesinin olası nedenlerinden biri, katılımcıların kimi bağlamlarda olduğu gibi bu iki norm tipini birbirinden ayırt edememeleri olabilir (Eriksson, Strimling ve Coultas, 2015: 59). Başka bir deyişle katılımcılar bir normun varlığı belirtildiğinde, diğerinin de var olduğunu varsaymış olabilir. Aynı zamanda beklenenin tersi yönde bir eğilimin ortaya çıkması, katılımcıların kendilerine verilen talimata tepki duymuş olmalarına ve dolayısıyla normun aksi yönde davranmalarına işaret ediyor olabilir (Rosenberg ve Siegel, 2018: 281). Gerçekten de alanyazında buyruksal normun bu tür bir etki de yaratabildiğini gösteren örnekler mevcuttur (Bosson ve diğerleri, 2015: 580).

Bağımlı ölçüm üzerinde herhangi bir etki oluşmaması ise, örneklemin hiçbir yönlendirme yapılmadığı durumlarda, zaten adil davranmak yönünde bir hazır bulunuşluk içerisinde olmalarıyla ilişkili olabilir. İlk bölümde özetlenen davranışsal iktisat çalışmaları insanların kaynak dağıtımı görevlerinde bireysel çıkarlarından ziyade adaleti gözettiklerini göstermiştir (Güth ve diğerleri, 1982: 367), benzer bir durum gruplararası bağlamda da geçerli olabilir. Böylece manipülasyonlarda bağımsız olarak, katılımcılar zaten adalet normuna uygun şekilde davranmış görünmektedir. Bunun bir açıklaması, minimal grup bağlamında katılımcıların en yüksek oranda kullandıkları stratejinin adil dağıtım olması olabilir (Sand, 2020: 794). Bu açıklamanın elenmesi için mevcut deneyle kavramsal olarak aynı, ancak farklı bir bağlam içeren bir çalışma daha gerçekleştirilmiştir.

2.2. TEKRAR ÇALIŞMASI

2.2.1. Örneklem

Tekrar çalışması katılım karşılığı ders puanı almış 50 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilmiştir.

2.2.2. İşlem

Gerçekleştirilen temel deneyden farklı olarak, tekrar çalışmasında katılımcılara bir senaryo sunulmuş ve bu senaryoya uygun durumda ne tepki vereceklerini belirtmeleri istenmiştir. Senaryoda katılımcılara avcı-toplayıcı bir üretim biçimine sahip iki kabileden birine üye oldukları, diğer kabilenin bir üyesinin katılımcının kabilesinin bir üyesine yakın zamanda bir kolye armağan ettiği söylenmiştir. Tanımlayıcı norm koşulunda "Üyesi olduğunuz USKAR kabilesinin çoğu üyesi, diğer kabileden kendilerine armağan geldiğinde, onlar da armağanla karşılık verirler.", buyruksal norm koşulunda "Üyesi olduğunuz USKAR kabilesinin çoğu üyesi, diğer kabileden gelen armağana, armağanla karşılık verilmesini onaylarlar, bu şekilde davrananları takdir ederler", her iki normun da mevcut olduğu koşulda ise "Üyesi olduğunuz USKAR kabilesinin çoğu üyesi, diğer kabileden kendilerine bir armağan geldiğinde, onlar da armağanla karşılık verirler, ayrıca gelen armağana armağanla karşılık verilmesini onaylar, bu şekilde davrananları takdir ederler." ifadesi sunulmuştur.

2.2.3. Ölçüm Araçları

2.2.3.1. Manipülasyon Kontrolleri

Tanımlayıcı normun kontrolü için "USKAR kabilesine mensup kişiler, diğer kabilelerden kendilerine armağan verildiğinde buna aynı şekilde karşılık verirler.", buyruksal normun kontrolü için ise "USKAR kabilesine mensup kişiler, gelen armağana armağanla karşılık verenleri takdir ederler." ifadeleri kullanılmıştır.

2.2.3.2. Bağımlı Ölçüm

Katılımcılara bir geyik avlamış oldukları ve bu avdan elde ettikleri 20 kilogramlık eti kendi kabileleri ve diğer kabile arasında paylaştırmaları istenmiştir. Katılımcılar diğer gruba aktardıkları et miktarını 0-20 arasında derecelendirerek belirtmiştir.

2.2.4. Bulgular

Analizler tanımlayıcı norm manipülasyonunun etkisinin beklenen yönde ve anlamlı olduğunu (Ortalama farkı = -.953, t = -2.66, p = .011, d = -.756), buyruksal norm manipülasyonunun ise beklenen yönde ancak anlamsız olduğunu göstermiştir (Ortalama farkı = -.537, t = -1.53, p = .133, d = -.434.). Bunun yanında normların bağımlı değişken (kaynak dağıtımı) üzerindeki temel etkileri ve etkileşimleri de anlamsızdır (tanımlayıcı norm için F = .005, p = .94, kısmi eta-kare = .000, buyruksal norm için F = .576, p = .45, kısmi eta-kare = .012, etkileşim için F = .576, p = .45, kısmi eta-kare = .012). Başka bir deyişle, bu desende norm manipülasyonları daha iyi işler görünse de, bağımlı değişken üzerinde herhangi bir etki yaratmamaktadır.

2.3. GENEL TARTIŞMA

Tezin birinci çalışmasında pozitif karşılıklılık normunun tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca uygun olarak minimal grup paradigması kullanılmış, manipüle edilen normların gruplararası adil dağıtım davranışı üzerinde etkisi olup olmadığı incelenmiştir.

Ana çalışmada tanımlayıcı norm manipülasyonunun işlediği buyruksal norm manipülasyonunun ise beklenen yönde işlemediği görülmüştür. Tanımlayıcı normun ise adil dağıtım davranışında bir değişim yaratmamıştır. Örneklemin adil dağıtım ortalamasının görece yüksek olması göz önünde bulundurularak, ortaya çıkan

durumun minimal grup bağlamına özgü olup olmadığının tespiti amacıyla bir adet tekrar çalışması yapılmıştır. Bu çalışmada minimal gruplar yerine bir senaryo kullanılmıştır. Bulgular ise her iki norm manipülasyonunun da işlediğini, ancak bağımlı ölçüm üzerinde herhangi bir değişim yaratmadığını göstermiştir. Bu nedenle diğer çalışmalarda minimal grup paradigması kullanılmaya devam edilmiştir.

Bu bulgunun olası bir açıklaması, katılımcıların minimal gruplar veya kendilerine senaryoda sunulan gruplar gibi gerçek dünyada var olmayan gruplarla özdeşim kurmamış olmaları, dolayısıyla grup üyesi şeklinde davranmamaları olabilir. Bunun yanında adil dağıtıma yönelik mevcut toplumsal normların, durumsal olarak manipüle edilen pozitif karşılıklılık normuna ağır basması da mümkündür. Bu soruların daha sağlıklı cevaplanabilmesi için benzer bir çalışmanın negatif karşılıklılık ile ilgili olarak da gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu sebeple tez çalışmasının ikinci araştırması, negatif karşılıklılığın tanımlayıcı norm olarak etkisini incelemek üzere tasarlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İKİNCİ ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA TANIMLAYICI NEGATİF KARŞILIKLILIK NORMU

Birinci çalışmada pozitif karşılıklılık normunun minimal grup bağlamında tanımlayıcı ve buyruksal norm olarak etkisi olup olmadığı incelenmişti. Bulgular, buyruksal sosyal norm manipülasyonunun beklenen şekilde işlemediğini, tanımlayıcı norm manipülasyonunun da kaynak dağıtımında herhangi bir değişim yaratmadığını göstermiştir. Bu çalışmada ise negatif karşılıklılık normunun minimal grup bağlamındaki sonuçlarının incelenmesi hedeflenmektedir.

İlk deneyde buyruksal sosyal norm manipülasyonu sağlıklı bir sonuç vermediğinden, bu deneyde bu manipülasyon kullanılmamıştır. Bunun yerine, tanımlayıcı normların, negatif karşılıklılık normunu destekleyici ve bu normla çelişen olmak üzere iki farklı biçimi manipüle edilmiştir. Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi, çelişen tanımlayıcı ve buyruksal normlar davranış üzerinde farklı etkiler yaratabilmektedir (Staunton ve diğerleri, 2014: 319). Üstelik negatif karşılıklılıkla çelişen normların olası etkisi, gruplar arasındaki olumsuz dinamikleri azaltacak bir yol sunma potansiyeli taşımaktadır. Bu iki nedenden dolayı çelişen ve destekleyici normların beraber manipüle edilmesinin önemli sonuçlar verebileceği düşünülmüştür.

2. Çalışma da, 1. Çalışma'ya benzer bir tasarıma sahiptir. Minimal gruplara atanan katılımcılara norm manipülasyonları gerçekleştirilmiş, ardından negatif karşılıklılık davranışının yol açacak biçimde, geçmiş çalışmalardaki başka bir dışgrup üyesinin davranışı sunulmuştur. Çalışmada destekleyici norm koşulu, çelişen norm koşulu ve kontrol koşulu olmak üzere 3 adet farklı deney koşulu mevcuttur.
Hipotez 1: En yüksek içgrubu kayırma eğiliminin destekleyici tanımlayıcı norm grubunda olacaktır.
Hipotez 2: En düşük içgrubu kayırma eğilimi çelişen tanımlayıcı norm grubunda gözlenecektir.

3.2. ÖRNEKLEM

Çalışmanın örneklemi, katılım karşılığı ders puanıyla ödüllendirilmiş 497 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklem 380 kadın (%76.5) ve 115 erkekten (%23.1) oluşmaktadır, 2 kişi (%0.4) ise cinsiyetini "diğer" olarak belirtmiştir. Katılımcıların yaşları 18-38 arasında değişmektedir ve örneklemin yaş ortalaması 21.4'tür (*SS* = 2.57). Hassasiyet analizi, α= .05 ve 1-ß = .80 olduğunda örneklemin tespit edebileceği en küçük etki büyüklüğünün *f* = .13 olduğunu göstermiştir.

3.1. İŞLEM

Katılımcılar ilk önce minimal gruplara atanmıştır. Katılımcılara REIKO veya TATSUYA gruplarından birine atanacağı söylenmiş, ilk çalışmada olduğu gibi katılımcıların tamamına REIKO grubunun 13 numaralı üyesi olarak atandıkları bilgisi verilmiştir. Ardından deneysel manipülasyon uygulanmıştır. Destekleyici tanımlayıcı norm koşulundaki katılımcılara

> *"Daha önceki çalışmalar, biraz sonra sizin katılacağınız türden bir deneye katılanların %80.15'inin, karşı grubun üyesinin kendi grubunu kayıracak şekilde davrandığını fark ederlerse, onların da aynı şekilde kendi gruplarını kayırarak karşılık verdiğini göstermiştir."* ifadesi, çelişen tanımlayıcı norm koşulundaki katılımcılara ise "*Daha önceki çalışmalar göstermiştir ki, biraz sonra sizin katılacağınız türden bir deneye katılanların %80.15'i, diğer grubun üyesi kendi grubunu kayırdığında dahi iki gruba adil davranmışlardır*."

ifadeleri sunulmuştur. Daha sonra katılımcılara, bir dışgrup üyesinin, daha önceki bir kaynak dağıtım görevinde kendi grubunu kayırdığına dair bir bilgi verilmiştir. Son olarak katılımcılara minimal grup matrisleri uygulanmıştır.

3.3. ÖLÇÜM ARAÇLARI

3.3.1. Minimal Grup Matrisleri

Birinci çalışmada kullanılan matrisler kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak içgrubu kayırma kullanıldığından, değişken puanları birinci çalışmadaki hesaplamanın toplama işlemine göre tersi ile hesaplanmıştır.

3.3.2. Manipülasyon Kontrolleri

Manipülasyonların hedeflenen değişimi yaratıp yaratmadığının tespit edilmesi için, katılımcılardan "Daha önceki deneylerde, katılımcıların büyük bir çoğunluğu, karşı grubun üyeleri kendi gruplarını kayırdığında, kendileri de aynı şekilde karşılık vermişlerdir." ve "Daha önceki deneylerde, katılımcıların çoğu, karşı grup üyeleri kendi gruplarını kayırsa dahi adil davranmışlardır" ifadelerini derecelendirmeleri istenmiştir.

3.3.3. Demografik değişkenler:

Katılımcıların yaş ve cinsiyetleri (kadın, erkek, diğer) sorulmuştur.

3.4. BULGULAR

Manipülasyonların işleyip işlemediğini tespit etmek için, deneysel koşullar arasında bağımsız örneklem t-testi yapılmıştır. Destekleyici tanımlayıcı normun mevcut olduğu ve olmadığı koşul arasındaki farkın anlamlı ve beklenen yönde olduğu görülmüştür, Ortalama farkı = 1.47, t = 8.85, p < .001, d = .815. Benzer biçimde çelişen tanımlayıcı normun mevcut olduğu ve olmadığı koşul arasındaki farkın anlamlı ve beklenen yönde olduğu görülmüştür, Ortalama farkı = 1.59, t = 8.42, p < .001, d = .813. Dolayısıyla, her iki norm manipülasyonunun beklenen yönde işlediği söylenebilir.

Katıımcıların içgrubu kayıran dağıtım davranışının deney koşulları açısından farklılaşıp farklılaşmadığının tespiti amacıyla tek yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Grupların ortalamaları Tablo-3'te sunulmuştur. Analiz, deney grupları arasında anlamlı bir farklılaşma olmadığını göstermektedir (F (2, 329) = .769, p = .464, kısmi eta-kare = .003). Dolayısıyla araştırmanın tüm hipotezleri reddedilmiştir.

Tablo 3: İkinci deneyde deney gruplarının adil dağıtım ortalama ve standart sapma değerleri

Deney koşulu	N	Ortalama	SS
Destekleyici norm	165	-12.8	11.5
Çelişen norm	166	-13.5	11.3
Kontrol	166	-11.9	11.9

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.5. TARTIŞMA

Bu çalışmada minimal grup durumunda negatif karşılıklılık normunun tanımlayıcı norm olarak etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Hem negatif karşılıklılığı destekleyici, hem de bu normla çelişen türde tanımlayıcı normlar manipüle edilmiş ve bu manipülasyonların iç ve dışgrup üyelerinin olumsuz davranışlarına aynı şekilde karşılık verme eğilimi açısından fark yaratıp yaratmadıkları incelenmiştir.

Bulgular manipülasyonların beklenen yönde işlediği, ancak içgrup yanlısı kaynak dağıtma üzerinde herhangi bir etki yaratmadığını göstermiştir. Böylece pozitif karşılıklılık normuyla ilgili ilk çalışmaya paralel olarak, negatif karşılıklılık normunun tanımlayıcı norm olarak manipülasyonunun da bu norma uygun kaynak dağıtımını artırmadığı görülmüştür. Bu bulgular tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak karşılıklılığın minimal grup durumunda etkisiz olduğuna işaret ediyor olabilir. Ancak olası başka bir açıklama, karşılıklılık normunun minimal grup durumuyla tamamen ilgisiz olması olabilir. Bu olasılığın incelenmesi ve karşılıklılığın minimal grup durumundaki etkisinin ortaya konabilmesi için sıradaki çalışma gerçekleştirilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ÜÇÜNCÜ ÇALIŞMA: MİNİMAL GRUP BAĞLAMINDA POZİTİF VE NEGATİF KARŞILIKLILIK NORMU

İlk iki deney, negatif karşılıklılık normunun tanımlayıcı, pozitif karşılıklılık normunun ise tanımlayıcı ve buyruksal ahlaki norm olarak manipülasyonunun minimal grup durumunda beklenen yönde bir değişim yaratmadığını göstermiştir. Olası bir açıklama olan minimal grup durumunda karşılıklılık normunun gruplararası davranışı etkilemediği şeklindeki ihtimalin incelenmesi için üçüncü bir deney gerçekleştirilmiştir. Bu deneyde minimal grup bağlamında pozitif ve negatif karşılıklılık normunun, herhangi bir manipülasyon olmaksızın etkili olup olmadıklarının incelenmesi amaçlanmaktadır. Böylece ilk iki deneydeki anlamsız bulguların seçilen deneysel paradigmayla ilgili olup olmadığı sorusu yanıtlanacaktır.

Bu deneyde yalnızca karşılıklılığın temel etkisinin gözlenmesi için, bir dışgrup üyesinin geçmişteki davranışları değiştirilerek sunulmuştur. Negatif karşılıklılık koşulundaki katılımcılara geçmişte bir dışgrup üyesinin kendi grubunu kayıran bir dağıtım yaptığı, pozitif karşılıklılık grubundaki katılımcılara ise adil bir dağıtım yaptığı bilgisi verilmiş, kontrol grubuna herhangi bir bilgi verilmemiştir.
Hipotez 1: Adil dağıtım düzeyi pozitif karşılıklılık grubunda en yüksek oranda gözlenecektir.
Hipotez 2: Adil dağıtım düzeyi negatif karşılıklılık grubunda en düşük oranda gözlenecektir.

4.1. ÖRNEKLEM

Çalışmanın örneklemi, katılım karşılığı ders puanıyla ödüllendirilmiş 224 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Dört katılımcı atandığı grubu yanlış belirttiğinden analizlere dahil edilmemiştir. Örneklem 158 kadın (%71.8) ve 62 erkekten (%28.2) oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 18-46 arasında değişmektedir ve örneklemin yaş ortalaması 21.7'tür (SS = 3.73). Hassasiyet analizi, $\alpha = .05$ ve $1-ß = .80$ olduğunda örneklemin tespit edebileceği en küçük etki büyüklüğünün $f = .21$ olduğunu göstermiştir.

4.2. İŞLEM

Katılımcılar ilk önce minimal grup paradigması dâhilinde, REIKO veya TATSUYA gruplarına atanacakları yönünde bilgilendirilmiş, tümüne REIKO grubunun 13 numaralı üyesi oldukları bilgisi verilmiştir. Daha sonra katılımcılara, bir dışgrup üyesinin, daha önceki bir kaynak dağıtım görevinde içgrup ve dışgrup üyelerine yaptığı dağıtıma dair bir bilgi sunulmuştur. Pozitif karşılıklılık koşulundaki katılımcılara;

> "Aşağıda daha önce TATSUYA grubunun 75 numaralı üyesi tarafından yapılmış bulunan bir puan aktarmanın sonuçları verilmiştir.
>
> REIKO grubu 113 numaralı üye: 25 puan
>
> TATSUYA grubu 46 numaralı üye: 25 puan
>
> Başka bir deyişle TATSUYA grubunun 75 numaralı üyesi elindeki kaynağın %50'sini kendi grubunun bir üyesine, %50'sini REIKO grubunun bir üyesine aktarmıştır."

ifadesi sunulmuştur.

Negatif karşılıklılık koşulundaki katılımcılara ise;

> "Aşağıda daha önce TATSUYA grubunun 73 numaralı üyesi tarafından yapılmış bulunan bir puan aktarmanın toplam sonuçları verilmiştir.
>
> REIKO grubu 113 numaralı üye: 10 puan
>
> TATSUYA grubu 42 numaralı üye: 40 puan
>
> Başka bir deyişle TATSUYA grubunun 73 numaralı üyesi elindeki kaynağın %80'ini kendi grubunun bir üyesine, %20'sini REIKO grubunun bir üyesine aktarmıştır."

ifadesi sunulmuştur. Kontrol koşulundaki katılımcılara herhangi bir bilgi verilmemiştir. Manipülasyondan sonra katılımcılar minimal grup matrisleri aracılığıyla anonim dışgrup ve içgrup üyeleri arasında kaynak dağıtımı yapmışlardır.

4.3. ÖLÇÜM ARAÇLARI

İlk iki çalışmada kullanılan matrisler kullanılmıştır. Adil dağıtım puanı, 1. Deney'de hesaplandığı şekliyle hesaplanmıştır

4.4. BULGULAR

Adil dağıtım düzeyinin deney koşullarına göre değişip değişmediğinin tespiti için tek-yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Deney koşullarındaki ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir. Buna göre, deney grupları arasında varyans anlamlıdır, F (2, 217) = 4.36, p = .014, kısmi eta-kare = .039. Gruplararası karşılaştırma için Post-Hoc t testi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, negatif karşılıklılık koşulundaki katılımcıların adil dağıtım ortalamasının kontrol (Ortalama farkı = 4.70, t (217) = 2.585, p = .031, d = .422) ve pozitif karşılıklılık (Ortalama farkı = 4.63, t (217) = 2.507, p = .039, d = .415) koşullarından anlamlı düzeyde daha düşük olduğunu göstermiştir. Pozitif karşılıklılık ve kontrol koşulları arasındaki fark ise anlamlı değildir (Ortalama farkı = .07, t (217) = .041, p = 1, d = .007).

Tablo 4. Üçüncü deneyde deney gruplarının adil dağıtım ortalama ve standart sapma değerleri

Deney koşulu	N	Ortalama	SS
Pozitif karşılıklılık	74	11.66	11.9
Kontrol	70	11.59	10.6
Negatif karşılıklılık	76	6.96	10.8

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

4.5. TARTIŞMA

Bu çalışmada, herhangi bir norm manipülasyonu yapmadan, dışgrup üyelerinin geçmişteki davranışlarının minimal grup dağıtımı üzerinde herhangi bir

değişiklik yapıp yapmadığı incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, dışgrup üyesinin kendi grubunu kayıran davranışının katılımcıların davranışını etkilediğini, ancak adil dağıtım davranışlarının herhangi bir etki yaratmadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, çalışma, minimal grup durumunda negatif karşılıklılık normunun etkisinin ortaya çıktığını, ancak pozitif karşılıklılık normunun herhangi bir etkisinin gözlenmediğini göstermiştir.

Bu bulgunun nedeni, gruplararası bağlamda negatif karşılıklılık normunun etkisinin daha belirgin ve bağlayıcı olması ve gerçek hayatta negatif karşılılık normunun daha işlevsel olması olabileceği gibi, minimal grup paradigmasının kendine has özellikleri de olabilir. Minimal gruplar doğası gereği bireylerin özdeşleşme düzeyi düşük olan gruplardır. Bu nedenle katılımcıların genel davranışının, diğerlerinin davranışından bağımsız olarak daha adil davranmak şeklinde olması mümkündür. Böylece katılımcılar dışgrubun olumsuz bir davranışına karşılık vermekte, ancak gelen olumlu davranış, kontrol koşulunda zaten adil olduğu söylenebilecek dağıtımları üzerinde herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır. Sıradaki çalışmada bu olasılık göz önüne alınmış ve minimal gruplar yerine gerçek hayattan bir gruplararası ayrım kullanılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
DÖRDÜNCÜ ÇALIŞMA

İlk iki deneyde negatif ve pozitif karşılıklılık normunun, tanımlayıcı ve buyruksal ahlaki norm olarak incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla minimal grup paradigması kullanılmış, bulgular deneysel manipülasyonların herhangi bir değişiklik yaratmadığını göstermiştir. Bunun üzerine minimal grup durumunda karşılıklılık normunun manipülasyonlardan bağımsız temel bir etkisinin olup olmadığının incelenmesi hedeflenmiş, yalnızca tek bir dışgrup üyesinin geçmiş davranışının manipüle edildiği üçüncü deney gerçekleştirilmiştir. Bu deney ise negatif karşılıklılık etkisinin gözlendiğini, ancak pozitif karşılıklılık etkisinin gözlenmediğini göstermiştir.

Araştırmanın son deneyinde üçüncü deneyin bulgularının gerçek bir gruplararası bağlamda tekrar edilmesi, aynı zamanda henüz etkisi incelenmemiş olan buyruksal ahlaki normların çalışmaya dâhil edilmesi hedeflenmiştir. Buyruksal ahlaki normlar, birey tarafından içselleştirilmiş normlar olduğundan, karşılıklılık normunu içselleştirme düzeyinin ölçülmesinin sağlayacak bir ölçme aracına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle dördüncü deneden önce Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) Türkçe uyarlama çalışması gerçekleştirilmiştir.

5.1. ÖLÇEK UYARLAMA ÇALIŞMASI

Bu uyarlama çalışmasının amacı, ölçeğin Türkçeye çevirisi, çevirinin faktör yapısının doğrulanması ve yakınsak ve ıraksak geçerliğe dair verilerin elde edilmesidir. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği (Perugini ve diğerleri, 2003: 251), giriş bölümünde de özetlendiği gibi, Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN) ve Karşılıklılık İnancı olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Karşılıklılık İnancı, karşılıklılığa uygun davranmanın faydalı olacağına ve genelde insanların bu norma uygun davrandığına dair bir inancı ifade etmektedir, dolayısıyla daha davranışsal olan diğer iki faktörden ayrılmaktadır. Orijinal ölçek

çalışmasına da uygun olarak, bu faktörün yapı geçerliği diğer iki faktörden bağımsız olarak değerlendirilmiştir.

Ölçeğin orijinal psikometrik çalışması Britanya ve İtalya örneklemlerinde gerçekleştirilmiş ve bu örneklemler kısmen farklı sonuçlar vermiştir (Perugini ve diğerleri, 2003: 251). Her iki örneklemde de PKN ve NKN arasında pozitif ancak küçük, Karşılıklılığa İnanç ve diğer iki örneklem arasında ise pozitif ve orta düzeyde bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgular PKN ve NKN'nin aynı yapının birbirinden farklı alanlardaki normu ölçtüğünü, davranışsal olan bu normlardan farklı olan Karşılıklılığa İnanç boyutunun ise her ikisi ile de pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir, dolayısıyla kuramsal açıdan kritik olan bu bulgunun tekrar edilmesi ölçeğin yapı geçerliği açısından oldukça önemlidir.

Bireysel Karşılıklılık Normu ile teorik açıdan ilişkili olması beklenecek bir değişken sosyal değer yönelimidir (Liebrand ve McClintock, 1988: 222). Bu kavram bireyin kendi çıkarının diğerleriyle zıt olduğu durumlarda ne şekilde davrandığını ifade etmektedir. Toplum yanlısı bireyler diğerlerini de göz önünde bulunduran kararlar alırken, kendine yanlı bireyler daha bencil kararlar almaktadır. Bu kavram özellikle sosyal ikilem durumlarındaki kararlarla ilişkilidir. Teorik açıdan toplum yanlısı bireylerin yüksek PKN, düşük NKN içselleştirmiş olmaları beklenir. Ancak Perugini ve diğerleri (2003: 251) tarafından elde edilen bulgular çelişkilidir. Britanya örnekleminde yalnız NKN ile negatif, İtalya örnekleminde ise yalnız PKN ile pozitif ilişki tespit edilmiştir.

5.1.1. Örneklem

Araştırmanın örneklemi, çalışmaya gönüllü olarak katılmış 250 kadın, 78 erkek, toplam 339 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Örneklemin yaş aralığı 18-33, ortalaması 21.2'dir (SS = 2.92).

5.1.2. Ölçüm Araçları

5.1.2.1. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği:

Perugini ve diğerleri (2003: 251) tarafından geliştirilen bu ölçek, Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN) ve Karşılıklılık İnancı olmak üzere üç faktörden oluşmaktadır. Her bir faktör, 1-7 arasında derecelendirilen dokuzar maddeden oluşmaktadır. Ölçek herhangi bir ters maddeye sahip değildir. Bu alt boyutların Cronbach alfa değerleri Büyük Britanya örnekleminde sırasıyla .76, .83 ve .67, İtalya örnekleminde ise .79, .84 ve .65 olarak bulunmuştur. Ölçek geri-çeviri yöntemiyle her iki dile hakim iki uzman tarafından çevrilmiştir.

5.1.2.2. Sosyal Değer Yönelimleri Çember Ölçeği:

Liebrand ve McClintock (1988: 222) tarafından geliştirilen bu ölçek, bireye kendisi ve bir başkası arasında bir kaynak dağıtımı görevi olarak sunulan 6 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerde bireyin kendisine (x ekseni) ve diğerine (y ekseni) aktarmış olduğu kaynakların toplamının koordinat düzleminde temsil ettiği noktanın x ekseniyle oluşturduğu açı, bireyin prososyal yönelimini ifade etmektedir.

5.1.3. Bulgular

Ölçeğin Türkçe versiyonunun yapısal geçerliğinin sınanması için, önce PKN ve NKN faktörleriyle, daha sonra ise yalnızca Karşılıklılığa İnanç faktörü ile doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. İlk olarak iki PKN ve NKN'nin maddelerinin faktörlere uyumu ve bu modelin uyum iyiliği değerleri incelenmiştir. Şekil 2'de her maddenin modele uyumu ve alt boyutlar arası korelasyon sunulmuştur. Görüldüğü gibi, PKN alt boyutunun 7. maddesi hariç tüm maddelerin beta değerleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu modelin uyum iyiliği değerleri χ^2 (134) = 297, $p < .001$, $\chi^2/df = 2.216$, CFI = .858, RMSEA = .06, SRMR = .064 şeklindedir. Modeli geliştirmek için beta değeri anlamsız olan madde ölçekten çıkarılmış, aynı zamanda

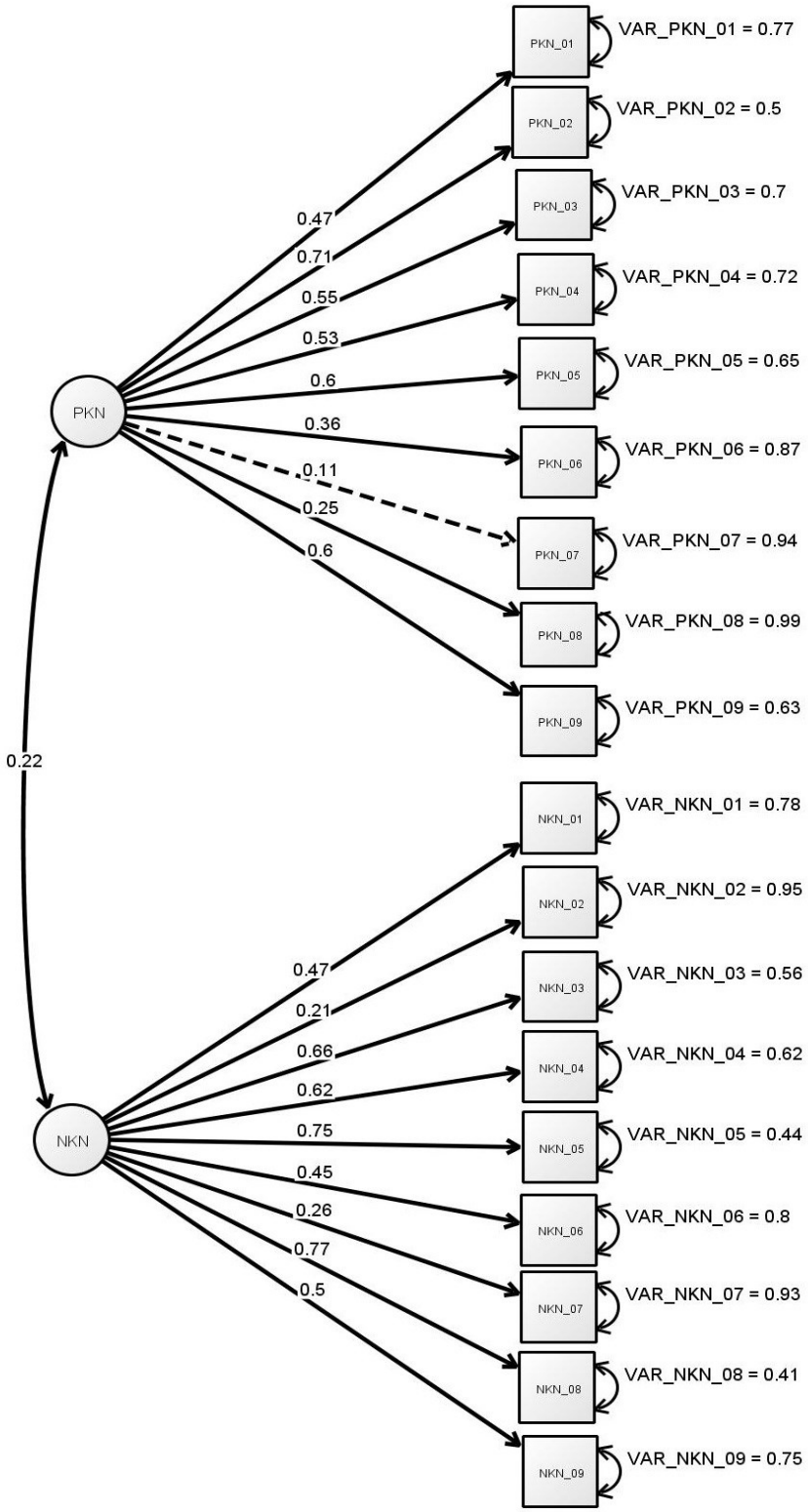
modifikasyon değerleri incelenmiş, NKN alt boyutunun 2. ve 3., ayrıca 7. ve 9. maddelerinin hata kovaryansları modele eklenmiştir. Şekil 3'te verilen bu alternatif model daha kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine sahiptir, χ^2 (116) = 219, p < .001, χ^2/df = 1.887, CFI = .908, RMSEA = .051, SRMR = .060.

İkinci olarak Karşılıklılığa İnanç boyutu için doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirilmiştir. Şekil 4'te görüldüğü gibi ölçeğin 4. ve 7. maddelerinin beta değerleri istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bu modelin uyum iyiliği değerleri χ^2 (27) = 117, p < .001, χ^2/df = 4.333, CFI = .688, RMSEA = .099, SRMR = .075 şeklindedir. Modeli geliştirmek için beta değeri anlamsız olan iki madde ölçekten çıkarılmış, aynı zamanda modifikasyon değerleri incelenmiş, 5. ve 9. maddelerin hata kovaryansları modele eklenmiştir. Şekil 5'te verilen bu alternatif modelin uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir düzeydedir, χ^2 (13) = 32.1, p = .002, χ^2/df = 2.47, CFI = .915, RMSEA = .066, SRMR = 043. Özetle, ölçeğin uyumlu olmayan 3 madde çıkartılmış halinin yapı geçerliğine sahip olduğu söylenebilir.

Ölçeğin güvenirliğinin tespit edilmesi için her bir alt boyutun Cronbach alfa katsayısı hesaplanmıştır. Bulgular bu değerin PKN alt boyutu için .71, NKN alt boyutu için .76, Karşılıklılığa İnanç alt boyutu için ise .62 olduğunu göstermiştir. Başka bir deyişle ölçeğin iç tutarlık güvenirliği PKN ve NKN alt boyutları için iyi, Karşılıklılık İnancı alt boyutu için kabul edilebilir düzeydedir. Bu bulgu orijinal çalışmayla tutarlıdır.

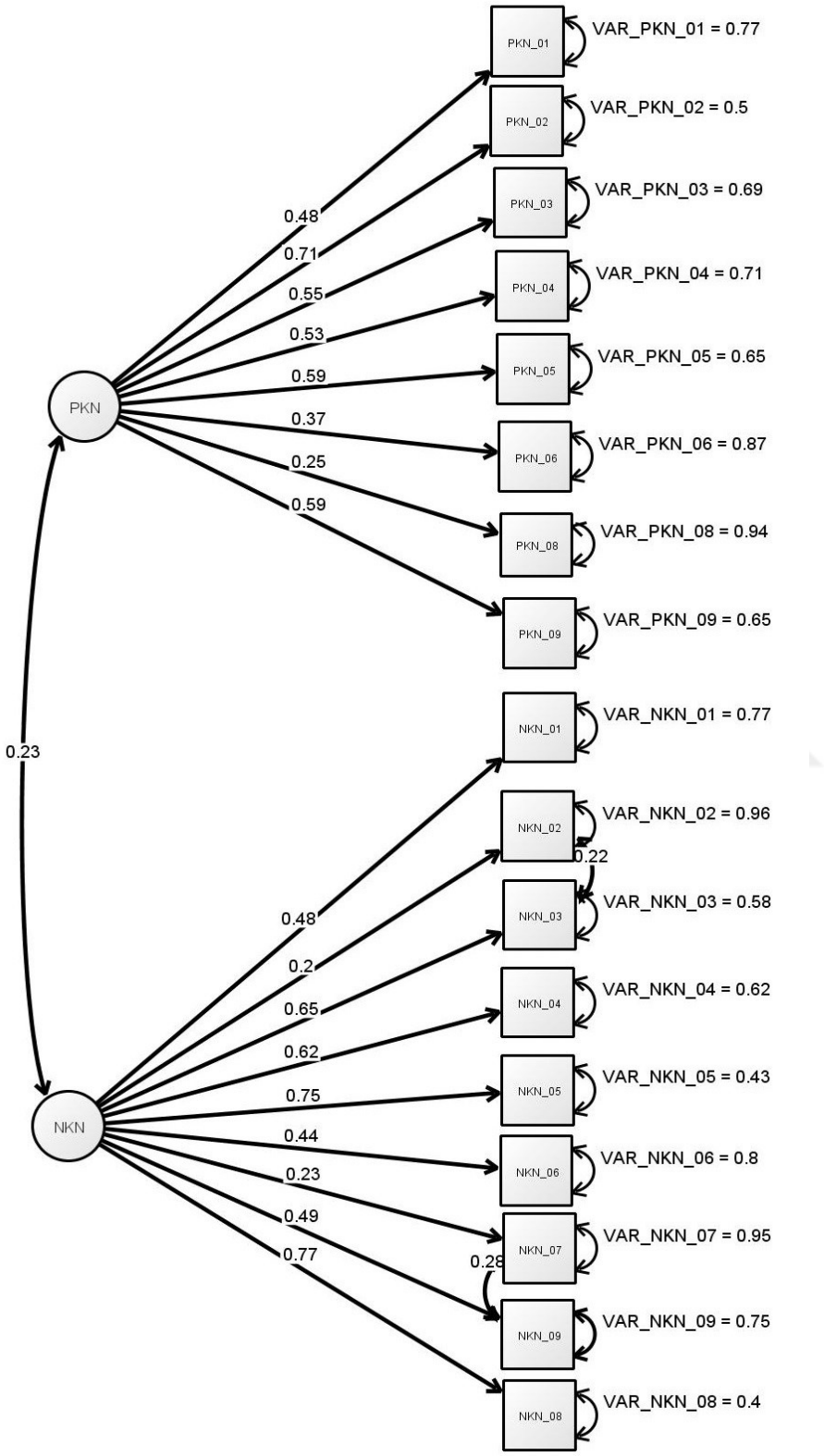
Ölçeğin alt boyutları arasındaki ve diğer ilgili değişkenlerle ilişkinin tespiti için Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Tablo 5'te görülebileceği gibi, ölçeğin alt faktörleri arasındaki ilişkiler beklenen biçimdedir. PKN ve NKN arasında pozitif bir korelasyon mevcuttur, r = .184, p = .001. Benzer biçimde Karşılıklılık İnancı alt boyutu da bu iki alt boyutla pozitif yönde anlamlı ilişki göstermektedir, PKN ile r = .431, p < .001, NKN ile r = .343, p < .001. Prososyal yönelim ise sadece NKN ile negatif yönde ilişki göstermiştir, r = -.297, p < .001. PKN ile olan ilişkisi ise anlamlı değildir, r = .025, p = .767. Bu bulgu orijinal çalışmadaki Britanya örneklemiyle benzer görünmektedir.

Şekil 2: PKN ve NKN faktörlerine dair ilk model

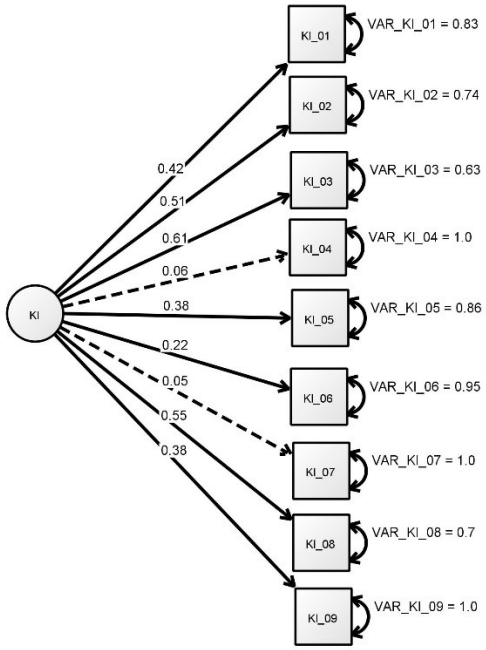
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 3: PKN ve NKN faktörlerine dair ikinci model

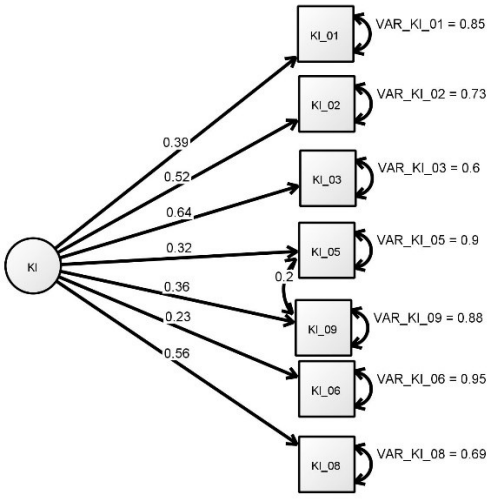
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 4: Karşılıklılık İnancı Faktörüne Dair İlk Model

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5: Karşılıklılık İnancı Faktörüne Dair İkinci Model

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 5: Ölçek Alt Boyutları Ve Prososyal Yönelim Arasındaki Korelasyonlar

		PKN	NKN	Kİ
NKN	*r*	.184		
	p	.001		
Karşılıklılık İnancı	*r*	.431	.343	
	p	< .001	< .001	
Prososyal yönelim	*r*	.025	-.297	-.116
	p	.767	< .001	.171

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.1.4. Tartışma

Bu ön çalışmada Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması amaçlanmıştır. Ölçek Türkçeye çevrildikten sonra uygulama gerçekleştirilmiştir. Yapı geçerliğinin tespiti için yapılan doğrulayıcı faktör analizi, maddelerden üçünün beklenen uyumu sağlamadığını, bu maddelerin çıkarılmasının ölçeği daha iyi bir yapıya kavuşturduğunu göstermiştir. Özellikle PKN ölçeğinden çıkarılan "Birisi bana iyilik olarak borç para verirse, ona verdiği miktardan daha fazlasını geri vermem gerektiğini hissederim." şeklindeki maddenin Türkiye bağlamıyla daha az ilgili olması sebebiyle beklenen etkiyi göstermemiş olması olasıdır. Ölçeğin geri kalan maddeleri ise ilişkili faktörlere anlamlı bir katkı sağlamaktadırlar.

Bunun yanında, PKN ve NKN alt boyutları arasına pozitif ancak küçük, Karşılıklılığa İnanç ve diğer iki alt faktör arasında ise orta düzeyde anlamlı bir korelasyon bulunmuştur. Bu bulgu da ölçeğin yapı geçerliğini desteklemektedir. Ölçeğin alt boyutlarına ait güvenirlik katsayıları da yeterli düzeyde olarak gözlenmiştir. Ayrıca toplum yanlısı yönelimin de ölçeğin NKN alt boyutuyla beklendiği gibi negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. İtalyan

örnekleminde gözlenen PKN-toplum yanlısı yönelim ilişkisi ise mevcut çalışmada gözlenmemiştir. Özetle, gerçekleştirilen çalışma Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin Türkçe versiyonunun güvenirlik ve geçerlik açısından yeterli olduğunu, ve bireylerin karşılıklılık normunu içselleştirme düzeylerini ölçmek için kullanılabileceğini göstermektedir.

5.2. DENEYSEL ÇALIŞMA: GRUPLARARASI BAĞLAMDA BUYRUKSAL AHLAKİ NORM OLARAK KARŞILIKLILIK

Bu çalışmanın 3. deneyindeki minimal grup paradigmasından elde edilen bulguların gerçek bir gruplararası bağlamda tekrar edilmesi, karşılıklılığın buyruksal ahlaki norm olarak etkisinin incelenmesi ve gruplararası değişkenlerin olası düzenleyicilik etkilerinin araştırılması hedeflenmiştir. Bireylerin normu ne düzeyde içselleştirdiğini ölçen Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği, buyruksal ahlaki norm olarak karşılıklılığın etkisinin incelenebilmesine olanak sağlamaktadır.

Gruplararası bağlam olarak ise, ulaşılabilen örneklemin özellikleriyle tutarlı olarak, Psikoloji bölümü öğrencileri ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (PDR) bölümü öğrencileri arasındaki ilişki seçilmiştir. Türkiye'de verilerin toplandığı dönemde bu iki grup arasında, özellikle sosyal medya gibi kanallarda ortaya çıkan, görece olumsuz bir ilişki vardır. Bu olumsuzluğun nedeni her iki grubun çalışma sahasında benzer iş konumlarına talip olmaları, dolayısıyla rekabet halinde olmalarıdır. Bu rekabet zaman zaman meslek örgütlerine de yansımaktadır, dolayısıyla araştırmanın örneklemini oluşturan Psikoloji bölümü öğrencilerinin PDR bölümü öğrencilerini gerçekçi bir çatışma halinde oldukları bir dışgrup olarak değerlendirilmeleri beklenebilir. Böylece katılımcıların kendiliğinden verdikleri tepkinin adil olma eğilimi taşımaması mümkündür ki bu da pozitif karşılıklılık normunun etkisinin minimal grup bağlamına göre daha açık biçimde elde edilmesini sağlayabilir.

Çalışmada 3. deneydeki hipotezler tekrar test edilecektir. Buna göre

Hipotez 1: Daha önce bir PDR öğrencisinin içgrubunu kayıran dağıtım yaptığı bilgisini alan katılımcıların içgrubu kayıran bir dağıtım yapacaktır.

Hipotez 2: Daha önce bir PDR öğrencisinin adil bir dağıtım yaptığı bilgisini alan katılımcıların daha adil bir dağıtım yapacaktır.
Hipotez 3: PKN ve NKN içselleştirme düzeylerinin bu ilişkiler üzerinde düzenleyici etki gösterecektir.

Son olarak, çalışmanın gerçek bir gruplararası bağlamda gerçekleşmesi, gruplararası değişkenlerin düzenleyici etkisine dair beklentilerin test edilmesini mümkün kılmaktadır. Giriş bölümünde de belirtildiği gibi, yüksek içgrupla özdeşleşme tüm gruplararası davranışlar üzerinde artırıcı bir etki yapmaktadır. Aynı durumun gruplararası karşılıklılık davranışı için de geçerli olması beklenmektedir. Bunun yanında algılanan dışgrup homojenliği ve bütüncüllüğü de, özellikle vekaleten misilleme gibi karşılıklılık davranışlarında benzer bir etki yapmıştır (Stenstrom ve diğerleri, 2008: 1570). Özetle,
Hipotez 4: İçgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve algılanan dışgrup bütüncüllüğü değişkenlerinin deneysel koşullarda ortaya çıkan farklar üzerinde düzenleyici etki gösterecektir.

5.2.1. Yöntem

Araştırmada pozitif karşılıklılık, negatif karşılıklılık ve kontrol olmak üzere 3 grup mevcuttur. Pozitif karşılıklılık koşulunda anonim bir PDR üyesinin adil dağıtım yaptığı, negatif karşılıklılık koşulunda ise kendi grubunu kayıran bir dağıtım yaptığı bilgisi verilmiş, kontrol grubundaki katılımcılara herhangi bir bilgi verilmemiştir. Daha sonra minimal grup matrisleri uygulanmış, farklı bir oturumda katılımcıların Pozitif Karşılıklılık Normu (PKN), Negatif Karşılıklılık Normu (NKN), içgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve algılanan dışgrup bütüncüllüğü ölçümleri alınmıştır.

5.2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemi çalışmaya puan karşılığı katılan 196 psikoloji bölümü öğrencisinden oluşmuştur. Yaş ortalaması 21.7 (SS = 2.816) olan örneklem, 160 kadın ve 36 erkekten oluşmaktadır.

5.2.3. Ölçüm Araçları

5.2.3.1. Minimal Grup Matrisleri

Daha önceki deneylerde kullanılan ve içgrubu kayırma stratejisini adil dağıtımdan ayrıştırmaya yarayan 4 adet matris kullanılmıştır.

5.2.3.2. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği:

Önceki çalışmada Türkçe adaptasyonu gerçekleştirilen ölçeğin PKN ve NKN alt boyutları kullanılmıştır. Çalışmanın bulgularına uygun olarak PKN ölçeğindeki uyumsuz madde çalışmaya dahil edilmemiştir. Bu iki boyutun güvenirlik katsayıları bu örneklemde .83 ve .85 olarak ölçülmüştür.

5.2.3.3. İçgrupla Özdeşleşme

Cameron'dan (2004: 239) uyarlanan ve 1-5 arası derecelendirilen 3 madde ile ölçülmüştür, güvenirlik katsayısı .69'dur.

5.2.3.4. Algılanan Dışgrup Homojenliği

Badea, Brauer ve Rubin'den (2012: 1094) uyarlanan ve 1-5 arası derecelendirilen 5 madde ile ölçülmüştür, güvenirlik katsayısı .70'tir.

5.2.3.5. Algılanan Dışgrup Bütüncüllüğü

Blonde ve Falomir-Pichastor'dan (2021: 160) uyarlanan ve 1-5 arası derecelendirilen 7 madde ile ölçülmüştür, güvenirlik katsayısı .83'tür.

5.2.4. Bulgular

Deney koşulunun temel etkisinin olup olmadığının anlaşılması için tek-yönlü varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular deney koşulları arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermiştir, F (2, 193) = .61, p = .544. Böylece 3. deneyde elde edilen veriler bu bağlamda tekrarlanmamıştır.

Ardından, diğer değişkenlerin düzenleyicilik etkisinin olup olmadığının tespiti için deney grubunun bağımsız, içgrubu kayıran dağıtım puanının ise bağımlı değişken olduğu bir dizi regresyon analizi yapılmıştır. Bu analizler için Process makrosunun 1 numaralı modeli kullanılmış, deney koşulu dummy değişken olarak kodlanmıştır. Regresyonlara girilen değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları Tablo 7'de verilmiştir. Regresyonlara ait veriler ise Tablo 8-12'de sunulmuştur.

PKN'nin düzenleyici değişken olarak atandığı modelde etkileşim terimi anlamlı değildir, R^2 = .022, F (2, 190) = 2.1751, p = .116. NKN'nin düzenleyici değişken olarak atandığı modelde etkileşim terimi anlamlı değildir, R^2 = .028, F (2, 190) = 2.861, p = .060. Dolayısıyla,

İçgrupla özdeşleşmenin düzenleyici değişken olarak atandığı modelde etkileşim terimi anlamlı değildir, R^2 = .007, F (2, 190) = .671, p = .513. Algılanan dışgrup homojenliğinin düzenleyici değişken olarak atandığı modelde etkileşim terimi anlamlı değildir, R^2 = .002, F (2, 190) = .187, p = .829. PKN'nin düzenleyici değişken olarak atandığı modelde etkileşim terimi anlamlı değildir, R^2 = .006, F (2, 190) = .537, p = .585. Özetle, düzenleyici etkisi yapması beklenen değişkenlerden hiçbiri bu yönde bir etki göstermemiştir.

Tablo 6: Dördüncü deneyde deney gruplarının adil dağıtım ortalama ve standart sapma değerleri

Deney koşulu	N	Ortalama	SS
Pozitif karşılıklılık	70	-14.1	11.8
Kontrol	66	-13.2	10.5
Negatif karşılıklılık	66	-15.2	8.46

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 7: Regresyonlardaki değişkenlerin ortalama, standart sapma değerleri ve değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları

	Ort (SS)	1	2	3	4	5
1. PKN	4.13 (.65)	-				
2. NKN	2.58 (.70)	-.001	-			
3. İçgrubu kayıran dağıtım	-14.1 (10.4)	.023	.053	-		
4. Algılanan dışgrup bütüncüllüğü	3.21 (.64)	.16*	-.085	-.059	-	
5. İçgrupla özdeşleşme	4.01 (.78)	.27***	-.05	.075	.213***	-
6. Algılanan dışgrup homojenliği	3.07 (.49)	.313***	.018	.077	.409***	.333***

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 8: PKN'nin Düzenleyici Değişken Olduğu Model

	B	*SH*	*t*	*p*	GA	
PK koşulu	26.174	13.711	1.909	.058	3.511	48.838
NK koşulu	23.716	13.900	1.706	.090	.741	46.691
PKN	5.468	2.745	1.989	.048	.923	10.013
PKN X PK koşulu	-6.447	3.250	-1.983	.049	-11.820	-1.075
PKN X NK koşulu	-6.125	3.015	-1.885	.065	-11.583	-.668

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 9: NKN'nin Düzenleyici Değişken Olduğu Model

	B	*SH*	*t*	*p*	GA	
PK koşulu	15.041	6.947	2.165	.032	3.558	26.523
NK koşulu	5.919	6.932	.854	.394	-5.539	17.378
NKN	4.194	1.920	2.184	.030	1.020	7.368
NKN X PK koşulu	-6.269	2.622	-2.391	.018	-10.60	-1.936
NKN X NK koşulu	-3.239	2.619	-1.237	.218	-7.56	1.091

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 10: İçgrupla Özdeşleşmenin Düzenleyici Değişken Olduğu Model

	B	*SH*	*t*	*p*	GA	
PK koşulu	-12.31	10.37	-1.187	.237	-29.44	4.828
NK koşulu	-10.75	10.150	-1.06	.291	-27.53	6.023
İçgrupla özdeşleşme	-.345	.634	-.544	.587	-1.393	.703
Özd. X PK koşulu	.928	.826	1.123	.263	-.438	2.293
Özd. X NK koşulu	.737	.832	.886	.377	-.639	2.113

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 11: Algılanan Dışgrup Homojenliğinin Düzenleyici Değişken Olduğu Model

	B	*SH*	*t*	*p*	GA	
PK koşulu	-3.911	11.677	-.335	.738	-23.21	15.392
NK koşulu	2.376	12.479	.190	.849	-18.25	23.002
Homojenlik	.281	.551	.51	.611	-.63	1.192
Homojenlik X PK koşulu	.194	.738	.262	.793	-1.027	1.414
Homojenlik X NK koşulu	-.281	.815	-.345	.731	-1.628	1.066

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 12: Algılanan Dışgrup Bütüncüllüğünün Düzenleyici Değişken Olduğu Model

	B	*SH*	*t*	*p*	GA	
PK koşulu	7.719	8.811	.876	.382	-6.845	22.282
NK koşulu	.498	9.923	.050	.960	-15.9	16.901
Bütüncüllük	.027	.273	.098	.922	-.424	.478
Bütüncüllük X PK koşulu	-.386	.381	-1.013	.312	-1.016	.244
Bütüncüllük X NK koşulu	-.112	.434	-.26	.795	-.829	.604

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

5.2.5. Tartışma

Daha önceki deneylerde karşılıklılığın tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak etkisinin olup olmadığı incelenmiş, ancak herhangi bir etki tespit edilmemiştir. Bu araştırmada ise karşılıklılığın buyruksal ahlaki norm olarak herhangi bir etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Bulgular PKN ve NKN içselleştirme düzeyinin gruplararası farklılıklara dair herhangi bir düzenleyici etkisinin olmadığını göstermiştir. Başka bir deyişle, karşılıklılık normunun buyruksal ahlaki norm olarak da belirleyici olmadığını göstermiştir. PKN ve NKN düzeylerinin herhangi bir etki yaratmamış olmasının olası bir açıklaması, bu ölçümlerin bireylerarası düzeyde karşılıklılık normunu ölçen maddelerden oluşmasıdır.

Bu deneyin bir başka bulgusu, üçüncü deneyde negatif karşılıklılık ve diğer iki koşul arasında çıkan farklılaşmanın, bu deneyde tekrarlanmaması olmuştur. Genelde minimal grup durumunda gözlenen bir gruplararası olgunun gerçek gruplarda gözlenme olasılığı daha yüksek olduğundan bu bulgu dikkate değer gözükmektedir. Diğer gruplararası değişkenlerin de herhangi bir etkisi olmadığı düşünüldüğünde, olası bir açıklama kullanılan gruplararası bağlamın yeterince belirgin olmaması, öğrencilerin psikoloji ve PDR öğrencileri ayrımına gitmek yerine tüm öğrencileri bir grup olarak algılamış ve ayrıma gitmemiş olması olabilir. Bir başka açıklama ise, çatışmanın ve grup normlarının içeriği ile ilgili olabilir. Psikoloji öğrencilerine lisans eğitimi boyunca sunulan etik davranmaya yönelik bir vurguyla

karşılaşmaktadırlar. Psikolog kimliği psikoloji – PDR çatışması bağlamında belirgin hale geldiğinde, etik davranmaya yönelik norm belirginleşmiş ve katılımcıları deneysel koşuldan bağımsız olarak adil davranmaya yönlendirmiş olabilir. Gelecek bölümde tez kapsamında yapılan tüm çalışmalar genel olarak değerlendirilmekte, elde edilen bulgular alanyazın ışığında tartışılmaktadır.

ALTINCI BÖLÜM
GENEL TARTIŞMA

6.1. DEĞERLENDİRME

Karşılıklılık normu, neredeyse tüm sosyal bilim alanlarında incelenmiştir ve insanların maruz kaldıkları olumlu veya olumsuz davranışlara aynı biçimde karşılık vermesini ifade eder. Bu araştırmada karşılıklılık normunun gruplararası davranışlarla ne şekilde ilişkili olabileceğinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla benzer paradigmaların kullanıldığı dört adet deney gerçekleştirilmiştir.

İlk önce karşılıklılık normuna dair sosyal psikolojik kuram ve çalışmalar özetlenmiştir. Alanyazında farklı kavramsallaştırmalar mevcut olmakla birlikte, Bireysel Karşılıklılık Normu Kuramı'nın (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) en kapsayıcı ve alanyazınla uyumlu çerçeveyi sunduğu savunulmuştur. Daha sonra davranışsal iktisat alanındaki çalışmalar kısaca tanıtılmıştır. Bu çalışmalar karşılıklılık normunun etkisinin deneysel olarak araştırılmasını sağlayan paradigmalar sundukları gibi, bu normun gereklerinin bireysel çıkarla ters düştüğü durumlarda dahi etkili olabildiğini göstermektedirler. Daha sonra karşılıklılığın evrimine dair çeşitli kuramlar özetlenmiş ve gruplararası davranışa dair olası doğurguları tartışılmıştır. Grup seçilimine dayanan yaklaşımlar negatif karşılıklılığın, kültürel seçilime ve antropolojiye dayanan araştırmalar ise pozitif karşılıklılığın gruplararası davranış üzerinde etkili olabileceğini göstermektedir. Son olarak vekâleten misilleme (Lickel ve diğerleri, 2006: 372) ve gruplararası karşılıklılığa dair gerçekleştirilmiş olan diğer çalışmalar tanıtılmıştır.

İlgili kuram ve araştırmalar özetlendikten sonra, karşılıklılığın bir norm olarak gruplararası davranışlar üzerinde etkisini ortaya koyabilecek deney desenleri oluşturulmuştur. Buna uygun olarak Anderson ve Dunning (2014: 721) tarafından ortaya konan ayrımdan faydalanılmış, gruplararası karşılıklılığın tanımlayıcı, buyruksal sosyal ve buyruksal ahlaki norm olarak olası etkilerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bunların yanında, gruplararası düzeyde kimi değişkenlerin bu olası ilişkiler üzerinde düzenleyici etki göstermesi beklenmektedir. İçgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve bütüncüllüğü alanyazında benzer etkileri gözlenen

değişkenlerdendir (Stenstrom ve diğerleri, 2008: 1570) ve bu çalışmada da aynı durumun ortaya çıkıp çıkmadığının incelenmesi amaçlanmıştır.

İlk deneyde pozitif karşılıklılık normunun gruplararası davranış üzerinde tanımlayıcı ve buyruksal sosyal norm olarak etkisi incelenmiştir. Minimal grup paradigmasının kullanıldığı bu deneyde normlar manipüle edilmiştir. Yapılan manipülasyon kontrolleri, tanımlayıcı norm manipülasyonunun beklenen yönde işlediğini, ancak buyruksal sosyal norm manipülasyonunun işlemediğini göstermiştir. Deneysel koşulların bağımlı değişken olan adil dağıtım stratejisi düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur, dolayısıyla norm manipülasyonları beklenen etkiyi göstermemiştir. Bu durumun minimal grup paradigmasından kaynaklanması ihtimalini incelemek için katılımcılara kurgusal senaryoların sunulduğu bir pilot çalışma gerçekleştirilmiş, ancak aynı bulgular tekrar elde edildiğinden çalışma deseninde bir değişikliğe gidilmemiştir.

İkinci deneyde benzer bir minimal grup deseni negatif karşılıklılığın etkisi için kullanılmıştır. Tanımlayıcı ve buyruksal sosyal normun bir arada sunulması ilk deneyde karışıklığa neden olmuş göründüğünden, bu deneyde yalnızca tanımlayıcı norm manipülasyonu kullanılmıştır. Ek olarak, bu deneyde karşılıklılık normuna uygun ve onunla çelişen tanımlayıcı normlar manipüle edilmiştir. Manipülasyon kontrolleri yapılan deneysel manipülasyonların beklenen yönde işlediğini göstermiştir. Ancak birinci deneyde olduğu gibi bu deneyde de manipülasyonlar bağımlı değişkenler üzerinde herhangi bir etki yaratmamıştır.

İlk iki deneyde karşılıklılık normunun herhangi bir etkisinin gözlenmemesi üzerine, minimal grup paradigmasında norm manipülasyonlarından bağımsız olarak karşılıklılık etkisinin ortaya çıkıp çıkmadığının sınanmasının uygun olacağı düşünülmüştür. Bunu amaçlayan üçüncü deneyde, herhangi bir norm manipülasyonu yapılmamış, yalnızca dışgrup üyelerinin geçmişteki davranışlarına dair bilgiler verilerek pozitif karşılıklılık ve negatif karşılıklılık deney grupları oluşturulmuştur. Bu deneyin bulguları, negatif karşılıklılık koşulunda adil dağıtım davranışın beklendiği şekilde diğer gruplardan daha düşük olduğunu, ancak pozitif karşılıklılık koşulunda beklenen etkinin ortaya çıkmadığını göstermiştir.

Üçüncü deneyde elde edilen bulguların gerçek bir gruplararası bağlamda tekrar edilmesi, karşılıklılık normunun buyruksal ahlaki norm olarak etkisinin ve

gruplararası değişkenlerin düzenleyicilik etkisinin incelenmesi için dördüncü deney gerçekleştirilmiştir. İlk olarak buyruksal ahlaki normların, yani karşılıklılık normunun içselleştirilme düzeyinin ölçülmesi için Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) Türkçeye çevrilmiş, bu çevirinin güvenirlik ve geçerliğine dair veriler elde edilmiştir. Bulgular bu ölçeğin kullanılabilmek için yeterli psikometrik değerlere sahip olduğunu gösterdiğinden, dördüncü deneyde karşılıklılık normunun içselleştirilme düzeyi bu ölçeklere ölçülmüştür.

Bu deneyde üçüncü deneydeki gibi dışgrup üyesinin geçmiş davranışları manipüle edilerek pozitif karşılıklılık, negatif karşılıklılık ve kontrol grupları oluşturulmuştur, ancak kaynak aktarımı minimal grup paradigmasında değil, gerçek bir gruplararası bağlam olan Psikoloji – PDR bölümü öğrencileri arasında gerçekleştirilmiştir. Ek olarak içgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve bütüncüllüğü de ölçülmüştür. Bulgular gruplar arasında herhangi bir fark olmadığı gibi, normlar veya gruplararası değişkenlerden herhangi birinin de düzenleyici etki göstermediğini ortaya koymuştur.

Bulguları değerlendirmek gerekirse, ilk deneyde buyruksal sosyal ve tanımlayıcı norm olarak manipüle edildiğinde karşılıklılık normunun herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür. Aynı zamanda ilk deneyde buyruksal sosyal normun manipülasyonu beklenen yönde işlememiştir. Bu durumun nedeni, tanımlayıcı ve buyruksal normlar beraber manipüle edildiğinde katılımcılar tarafından ayırt edilememiş olması olabilir. Gerçekten de Eriksson, Strimling ve Coultas (2015: 59) tarafından gerçekleştirilen çalışma, tanımlayıcı ve buyruksal normlar arasında otomatik bir çağrışım olduğunu, katılımcıların normlardan biri mevcut olduğunda diğerinin de aynı yönde ve mevcut olduğunu varsayma eğiliminde olduklarını göstermiştir. Burada da benzer bir sürecin işlemiş olması, bu nedenle iki normun aynı anda manipüle edilmesinin sağlıklı bir sonuç vermemiş olmasın mümkündür.

Manipülasyonların adil dağıtım üzerinde herhangi bir etki yaratmamış olması ise, katılımcıların genel olarak adil dağıtım yapma eğiliminden kaynaklanmış olabilir. Grubun adil dağıtım puanı ortalamasının oldukça yüksek olması da bu açıklamayı desteklemektedir. Her ne kadar minimal grup paradigmasında içgrubu kayırma stratejisi istikrarlı olarak ortaya çıksa da, insanların daha baskın olan tercihleri gruplar arasında görece daha az ayrım yaparak adil dağıtmak

olabilmektedir. Tajfel ve diğerleri (1971: 150) tarafından orijinal deneylerde tespit edilen içgrup yanlılığının bu stratejinin sıfırdan farklı düzeyde uygulanması olduğu, dolayısıyla bu stratejinin minimal grup paradigması katılımcılarının baskın tercihi olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Sand (2020: 794), minimal grup paradigmasında ortalamaları değil hangi davranışların en çok gözlendiğini incelemiş, yaptığı dört deney sonucunda katılımcıların yaklaşık %30'unun içgrubu kayıran stratejiler kullandığını ve ortalamayı etkileyenin bu grup olduğunu tespit etmiştir. Katılımcıların geri kalan çoğunluğu ise adil dağıtımı tercih etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, pozitif karşılıklılığa dair manipülasyonların minimal grup gibi adil dağıtım stratejisinin baskın olduğu bir koşulda etkili olmaması anlaşılır hale gelmektedir.

Pozitif karşılıklılığa dair manipülasyonların etkisiz olması yukarıdaki gibi açıklanabilir, ancak bu tür bir açıklama ikinci deneyde elde edilen ve negatif karşılıklılığa dair manipülasyonların da anlamlı bir değişim yaratmadığını gösteren bulgular için mümkün değildir. Bu deneyde karşılıklılıkla uyumlu veya çelişen tanımlayıcı normlar manipüle edilmiş, ancak bu manipülasyonlar bağımlı değişken üzerinde herhangi bir fark yaratmamıştır. Bu beklenmedik bulgunun olası bir açıklaması, karşılıklılık normunun tanımlayıcı normlar gibi kısa süreli ve anlık olarak manipüle edilebilecek bir biçimde değil, daha kalıcı ve içselleştirilmiş biçimde etki etmesi olabilir.

Ancak bu bulgunun ortaya çıkması, karşılıklılık normunun minimal grup bağlamında tamamen ilgisiz olması ihtimalini de ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle üçüncü deneyde herhangi bir manipülasyon yapılmadan, yalnızca karşılıklılığın etkisinin gözlenmesi hedeflenmiştir. Bu deney ise yalnızca negatif karşılıklılık koşulunda anlamlı farklılık ortaya çıktığını göstermiştir. Başka bir deyişle minimal grup bağlamında negatif karşılıklılık normu etkiliyken, pozitif karşılıklılık normunun herhangi bir etkisi gözlenmemiştir. Pozitif karşılıklılığın herhangi bir etkisinin gözlenememesi, yukarıda da bahsedilen, minimal grup paradigmasının baskın stratejisinin adil dağıtım olması durumuyla ilgili olabilir. Dışgrup üyesinin geçmişteki olumsuz davranışı, bu tabloda anlamlı bir farklılık yaratarak daha içgrubu kayıran bir ortalamaya sebep olması, ancak dışgrup üyesinin geçmişteki olumlu

davranışının zaten adil dağıtım yapmaya eğilimli bu grupta herhangi bir değişim yaratmaması mümkündür.

Üçüncü deneye getirilen bu açıklama, dördüncü deneydeki gerçek gruplararası bağlamda pozitif karşılıklılığın etkisinin de gözlenebilir olmasını gerektirmektedir, ancak son deneyin bulguları ne pozitif ne de negatif karşılıklılığın herhangi bir etkisini göstermediği gibi, içselleştirilmiş, yani buyruksal ahlaki normların ve diğer gruplararası değişkenlerin de herhangi bir etkisi olmadığını göstermiştir. Gerek üçüncü deneyle, gerek vekâleten misilleme (Stenstrom ve diğerleri, 2008: 1570) üzerine olan alanyazınla tutarsız olan bu bulgular açıklanmaya muhtaçtır. Bu durumun nedeni, bir kez daha deneyde kullanılan gruplararası ilişki bağlamı olabilir. Her ne kadar Psikoloji ve PDR lisans öğrencileri, aralarında gerçekçi bir çatışma bulunan ve zaman zaman sosyal medya gibi bağlamlarda çeşitli şekillerde olumsuz temaslar yaşayan iki grup olsa da, araştırmanın katılımcılarının PDR öğrencilerini dışgrup olarak algılamamış olması ihtimal dâhilindedir. Özellikle her iki grubun da öğrenci olması, bu iki grup için olası bir ortak kimliktir ve katılımcıların öğrenci üst kimliğinde birleşerek Psikoloji – PDR ayrımına gitmemiş olması mümkündür. Deneysel paradigmada kullanılan, yapılan dağıtımın karşı tarafın aldığı deneye katılım ders puanını etkileyeceği bilgisinin de öğrenci kimliğini belirgin hale getirerek bu olasılığı güçlendirdiği söylenebilir. İçgrupla özdeşleşme, algılanan dışgrup homojenliği ve bütüncüllüğü gibi gruplararası düzeydeki değişkenlerin herhangi bir etki göstermemesi de, katılımcıların gruplararası bir davranış örüntüsü sergilemediği fikrini, dolayısıyla yukarıdaki açıklamayı desteklemektedir.

Öğrenci üst kimliğinin varlığı dışında, Psikoloji – PDR öğrencileri bağlamının bir başka farklılığı sosyolojik arka planıdır. Gerek vekâleten misilleme çalışmaları (Stenstrom ve diğerleri, 2008:. 1570), gerek gruplararası karşılıklılığa dair alanyazındaki diğer çalışmalar (örneğin Dooje ve Haslam, 2005: 508), ulus, etnik kimlik gibi, tarihsel arka planı ve belirginliği çok güçlü olan, çatışma düzeylerinin çok daha yüksek ve belirleyici olduğu, makro düzeyde gruplararası bağlamlarda gerçekleştirilmiştir. Psikoloji – PDR ayrımı, bu farklılıklara göre çok daha etkisiz kalmaktadır, bu nedenle diğer bağlamlarda tespit edilen gruplararası davranışların bu bağlamda tespit edilememiş olması olasıdır. Gelecek araştırmalarda

bu beklentilerin tespit edilmesi için, makro düzeyde gruplararası ilişkileri işaret eden bağlamların kullanılması yararlı olacaktır.

Buyruksal ahlaki norm olarak içselleştirilmiş karşılıklılık normunun herhangi bir düzenleyici etkisinin olmaması ise ölçeğin özelliklerinden kaynaklanıyor olabilir. Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) farklı alanlardaki karşılıklılık davranışını ölçmekte kullanılmaktadır. Tez kapsamında yapılan uyarlama çalışması da ölçeğin Türkçe çevirisinin kabul edilebilir ve orijinaliyle tutarlı psikometrik özelliklere sahip olduğunu göstermiştir. Ancak bu olumlu özelliklerine rağmen, ölçeği oluşturan maddeler bireylerarası düzeydeki durumları ifade etmektedir. Bu yönüyle ölçeğin yalnızca bireylerarası davranışlarla ilişkiyi tespit etmek için uygun olması, gruplararası düzeyde karşılıklılık normunun ne düzeyde etkili olduğunu tespit etmekte yetersiz kalıyor olması mümkündür. Gerçekten de kolektif özsaygı gibi, grup düzeyinde değişkenler gruplararası bağlama dair maddeler içeren ölçeklerle ölçülmektedir (Luthanen ve Crocker, 1992: 302). Gelecek çalışmalarda buyruksal ahlaki norm olarak karşılıklılığın gruplararası etkisinin tespit edilmesi için, gruplararası düzeye yönelik maddeler içeren yeni bir ölçek oluşturulması faydalı olacaktır.

6.2. ARAŞTIRMANIN KATKILARI VE SINIRLILIKLARI

Bu tez çalışmasında karşılıklılık normunun gruplararası bağlamda etkisini incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışma karşılıklılık normunun tanımlayıcı, buyruksal sosyal ve buyruksal ahlaki norm olarak kavramsallaştırılarak incelenmesi açısından özgündür. Bunun yanında karşılıklılık normunun gruplararası ilişkiler üzerinde etkilerinin laboratuvar deneyleriyle incelenmesi açısından da özgün olduğu söylenebilir. Laboratuvar deneylerinin ve özellikle minimal grupların kullanılması, değişkenlerin olası karıştırıcılardan yalıtılarak hipotezlerin test edilmesine olanak sağlamaktadır. Bunun yanında Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği'nin (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) uyarlanması ve gruplararası bir bağlamda kullanılması da çalışmanın katkılarındandır.

Tüm bu güçlü yönlerine rağmen, çalışmanın önemli sınırlılıkları mevcuttur. Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmada elde edilen bulguların beklentileri

desteklemediği görülmektedir. Bunun nedeninin karşılıklılık normunun gruplararası bağlamda herhangi bir etkisi olmaması mümkündür, ancak alanyazına bakıldığında bunun aksi yönde veriler mevcuttur (Doosje ve Haslam, 2005: 508). Mevcut alanyazın ve beklentilerle tutarsız olan bu bulgulara çalışmanın sınırlı yönlerinin sebep olması mümkündür.

Yukarıdaki tartışma da göz önünde bulundurulduğunda, çalışmanın en önemli sınırının kullanılan gruplararası bağlamlar olduğu görülmektedir. Tez kapsamında yapılan çalışmalar minimal grup ve Psikoloji – PDR öğrencileri gibi bağlamlarla kısıtlıdır. Daha gerçekçi çatışmaların söz konusu olduğu gruplararası bağlamlarda alanyazınla tutarlı bulgular elde edilmesi olasıdır. Gelecek araştırmalarda bu beklentilerin test edilmesi için, makro düzeyde gruplararası ilişkileri işaret eden bağlamların ve öğrenci dışı örneklemlerin kullanılması yararlı olacaktır.

Göz önünde bulundurulması gereken diğer sınırlılıklar ise kullanılan yöntemlerle ilgilidir. İlk olarak, kullanılan bağımlı ölçümlerin, gruplararası bağlama benzer bir sınırlılık getirmiş olması olasıdır. Kaynak dağıtım görevleri, özellikle karşılıklılığa dair bireylerarası düzeydeki çalışmalarda ve bu konuyla ilgili davranışsal iktisat ve sosyal ikilem deneylerinde yoğun olarak kullanılan bir yöntemdir, bu nedenle bu araştırma için tercih edilmiştir. Ancak her ne kadar yaygın kullanılan bir yöntem olsa da, görece yapay ve gerçek dünyadaki gruplararası çatışmalara uygun olmayan bir bağımlı değişken olduğu da iddia edilebilir. Aynı zamanda kaynakların ders puanı karşılığı olarak sunulması yerine, paraya çevrilebilen gerçek bir maddi kaynağın dağıtımının yapılması davranışsal iktisat alanyazınıyla daha tutarlıdır ve daha farklı sonuçlar elde edilmesini sağlayabilir. Gelecek çalışmalarda farklı bağımlı ölçümlerin kullanılması bu açıdan fayda sağlayabilir.

Yönteme dair detayların yanında, genel olarak laboratuvar deneylerinin kullanılmasının da bir sınırlılık olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar bu yöntem bahsedildiği gibi, özellikle neden-sonuç ilişkisi kurma açısından güçlü yönlere sahip olsa da, özellikle gruplararası ilişkiler gibi tarihsel, kültürel ve sosyolojik yönü güçlü konularda tek başına yetersiz kalabilmektedir. Gruplararası karşılıklılığa dair gelecekteki çalışmaların, nitel yöntemleri de dahil ederek, daha

çoğulcu bir metodoloji kullanması daha geçerli bulgular elde edilmesine yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Karşılıklılık, hem genel olarak sosyal bilimlerin, hem de özelde sosyal psikolojinin en önemli kavramlarından biridir. Buna rağmen kavramın gruplararası ilişkiler açısından doğurguları üzerinde duran kuram ve araştırmaların sayısı oldukça azdır. Bu çalışmada alanyazında tespit edilen bu eksiğin giderilmesi amaçlanmıştır.

İlk olarak karşılıklılığın gruplararası bağlamda çalışılması açısından kavramsal bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu amaca yönelik olarak, sosyal psikoloji yanında sosyal antropoloji, davranışsal iktisat, evrimsel biyoloji gibi çeşitli disiplinlerden yararlanılmıştır. Pozitif ve negatif karşılıklılık normunun gruplararası bağlamda, özelikle grup seçilimi ve kültürel evrim açısından adaptif değeri olduğunun üzerinde durulmuştur. Bireysel Karşılıklılık Normu (Perugini ve diğerleri, 2003: 251) ve Benlik Kategorizasyonu Kuramı (Abrams ve diğerleri, 1990: 97) yaklaşımlarına dayanarak, karşılıklılığın içselleştirilmiş bir norm olduğu ve gruplararası bağlamda etki göstermesi için bireyin sosyal benliğinin aktif hale gelmesi gerektiği savunulmuştur.

Anderson ve Dunning (2014: 721) tarafından önerilen çerçeveden faydalanarak, karşılıklılığın gruplararası bağlamda tanımlayıcı, buyruksal sosyal ve buyruksal ahlaki norm olarak işleyişini tespit etmeyi amaçlayan dört deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu deneysel çalışmalar karşılıklılık normunun manipüle edilmesinin gruplararası davranışlarda herhangi bir farklılık yaratmadığına işaret etmiştir. Yalnızca dışgrup üyesinin negatif davranışına karşılık vermeye yönelik bir eğilim minimal grup bağlamında gözlenmiş, ancak aynı eğilim gerçek gruplararası bağlamda gözlenmemiştir. Dolayısıyla elde edilen veriler beklentileri doğrulamamıştır.

Son olarak çalışmanın bulguları, güçlü yanları ve sınırlılıkları tartışılmıştır. Bu sınırlılıkları giderebilecek daha detaylı çalışmaların gerçekleştirilmesinin, bu alanyazının güçlenmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Abrams, D., Wetherell, M., Cochrane, S., Hogg, M. A. ve Turner, J. C. (1990). Knowing What to Think By Knowing Who You Are: Self-Categorization and the Nature of Norm Formation, Conformity and Group Polarization. *British Journal of Social Psychology*, *29*, 97–119.

Adams, J. S. (1963). Towards an Understanding of Inequity. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, *67*(5), 422–436.

Altemeyer, B. (2004). Highly Dominating, Highly Authoritarian Personalities. *The Journal of Social Psychology*, *144*(4), 421–448.

Altman, I. (1973). Reciprocity of Interpersonal Exchange. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, *3*(2), 249–261.

Anderson, J. E. ve Dunning, D. (2014). Behavioral Norms: Variants and Their Identification. *Social and Personality Psychology Compass*, *8*(12), 721-738.

Axelrod, R. (1980). Effective Choice in the Prisoner ' s Dilemma. *Journal of Conflict Resolution*, *24*(1), 3–25.

Axelrod, R. ve Hamilton, W. D. (1981). The Evolution of Cooperation. *Science*, *211*, 1390–1396.

Badea, C., Brauer, M. ve Rubin, M. (2012). The Effects of Winning and Losing on Perceived Group Variability. *Journal of Experimental Social Psychology*, *48*(5), 1094-1099.

Blondé, J. ve Falomir-Pichastor, J. M. (2021). Smoker Identity and Resistance to Antismoking Campaigns: The Role of Group Entitativity. *Group Processes & Intergroup Relations*, *24*(1), 160-176.

Bosson, J. K., Parrott, D. J., Swan, S. C., Kuchynka, S. L. ve Schramm, A. T. (2015). A Dangerous Boomerang: Injunctive Norms, Hostile Sexist Attitudes, and Male□to□ female Sexual Aggression. *Aggressive Behavior*, *41*(6), 580-593.

Bourhis, R. Y., Sachdev, I. ve Gagnon, A., (1994). Intergroup research with the Tajfel matrices: Methodological notes. M. P. Zanna ve J. M. Olson (Ed.) *The psychology of prejudice: The Ontario symposium* (ss. 209-232). East Sussex: Psychology Press.

Bowles, S. ve Gintis, H. (2004). The Evolution of Strong Reciprocity: Cooperation in Heterogeneous Populations. *Theoretical Population Biology*, *65*(1), 17–28.

Boyd, R. ve Richerson, P. J. (1982). Cultural Transmission and the Evolution of Cooperative Behavior. *Human Ecology*, *10*(3), 325–351.

Boyd, R. ve Richerson, P. J. (1988). The Evolution of Reciprocity in Sizable Groups. *Journal of Theoretical Biology*, *132*, 337–356.

Brown, R. (2000). Social Identity Theory: Past Achievements, Current Problems and Future Challenges. *European Journal of Social Psychology*, *30*, 745–778.

Burger, J. M., Sanchez, J., Imberi, J. E. ve Grande, L. R. (2009). The Norm of Reciprocity as an İnternalized Social Norm: Returning Favors Even When No One Finds Out. *Social Influence*, *4*(1), 11–17.

Cameron, L. A. (1999). Raising the Stakes in the Ultimatum Game: Experimental Evidence From Indonesia. *Economic Inquiry*, *37*(1), 47–59.

Cameron, J. E. (2004). A Three-Factor Model of Social Identity. *Self and Identity*, *3*(3), 239-262.

Campbell, D. T. (1972). On the Genetics of Altruism and the Counter-Hedonic Components in Human Culture. *Journal of Social Issues*, *28*(3), 21–37.

Caporael, L. R. ve Brewer, M. B. (1991). Reviving Evolutionary Psychology. *Journal of Social Issues*, *47*(3), 187–195.

Cialdini, R. B., Kallgren, C. A. ve Reno, R. R. (1991). A Focus Theory of Normative Conduct: A Theoretical Refinement and Reevaluation of the Role of Norms in Human Behavior. *Advances in experimental social psychology*, *Vol. 24* (ss. 201-234). London: Academic Press.

Cialdini, R. B., Vincent, J. E., Lewis, S. K., Catalan, J., Wheeler, D. ve Darby, B. L. (1975). Reciprocal Concessions Procedure for Inducing Compliance: The Door-in-the-Face Technique. *Journal of Personality and Social Psychology*, *31*(2), 206–215.

Clark, K. ve Sefton, M. (2001). The Sequential Prisoner's Dilemma: Evidence on Reciprocation. *The Economic Journal*, *111*(1), 51–68.

Crocker, J. ve Luhtanen, R. (1990). Collective Self-Esteem And Ingroup Bias. *Journal of Personality and Social Psychology*, *58*(1), 60-67.

Dasgupta, N., Banaji, M. R. ve Abelson, R. P. (1999). Group Entitativity and Group Perception: Associations Between Physical Features And Psychological Judgment. *Journal of Personality and Social Psychology*, *77*(5), 991–1003.

Dawes, R. M. (1980). Social Dilemmas. *Annual Review of Psychology*, *31*(1), 169–193.

Dohmen, T. (2008). Homo Reciprocans : Survey Evidence on Behavioural Outcomes. *October*, *119*, 592–612.

Doosje, B. ve Haslam, S. A. (2005). What Have They Done for Us Lately? The Dynamics of Reciprocity in İntergroup Contexts. *Journal of Applied Social Psychology*, *35*(3), 508–535.

Eder, P., Aquino, K., Turner, C. ve Reed, A. (2006). Punishing Those Responsible for the Prison Abuses at Abu Ghraib: The Influence of the Negative Reciprocity Norm (NRN). *Political Psychology*, *27*(6), 807–821.

Eisenberger, R., Lynch, P., Aselage, J., ve Rohdieck, S. (2004). Who Takes the Most Revenge? Individual Differences in Negative Reciprocity Norm Endorsement. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *30*(6), 787–799.

Emerson, R. M. (1976). Social Exchange Theory. *Annual Review of Sociology*, *2*, 335–362.

Eriksson, K., Strimling, P. ve Coultas, J. C. (2015). Bidirectional Associations Between Descriptive and Injunctive Norms. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *129*, 59-69.

Fehr, E. ve Gächter, S. (2000). Cooperation and Punishment in Public Goods Experiments. *American Economic Review*, *90*(4), 980–994.

Gintis, H. (2000). Strong Reciprocity and Human Sociality. *Journal of Theoretical Biology*, *206*(2), 169–179.

Gintis, H. (2003). The Hitchhiker's Guide to Altruism: Gene-Culture Coevolution, and the Internalization of Norms. *Journal of Theoretical Biology*, *220*(4), 407–418.

Gintis, H., Bowles, S., Boyd, R. ve Fehr, E. (2003). Explaining Altruistic Behavior in Humans. *Evolution and Human Behavior*, *24*(3), 153–172.

Gintis, H., Henrich, J., Bowles, S., Boyd, R. ve Fehr, E. (2008). Strong Reciprocity and the Roots of Human Morality. *Social Justice Research*, *21*(2), 241–253.

Gómez, Á., Tropp, L. R., Vázquez, A., Voci, A., & Hewstone, M. (2018).

Depersonalized extended contact and injunctive norms about cross-group friendship impact intergroup orientations. *Journal of Experimental Social Psychology*, *76*, 356-370.

Gouldner, A. W. (1960). The Norm of Reciprocity : A Preliminary Statement. *American Sociological Review*, *25*(2), 161–178.

Güth, W. ve Kocher, M. G. (2014). More Than Thirty Years of Ultimatum Bargaining Experiments: Motives, Variations, and a Survey of the Recent Literature. *Journal of Economic Behavior and Organization*, *108*, 396–409.

Güth, W., Schmittberger, R. ve Schwarze, B. (1982). An Experimental Analysis of Ultimatum Bargaining. *Journal of Economic Behavior & Organization*, *3*, 367–388.

Hamburger, H. (1973). N person Prisoner's Dilemma. *The Journal of Mathematical Sociology*, *3*(1), 27–48.

Hargreaves-Heap, S. P., ve Varoufakis, Y. (2004). *Game Theory, A Critical Introduction*. London: Routledge.

Henrich, J. ve Boyd, R. (2001). Why People Punish Defectors: Weak Conformist Transmission Can Stabilize Costly Enforcement of Norms in Cooperative Dilemmas. *Journal of Theoretical Biology*, *208*(1), 79–89.

Henrich, J., Boyd, R., Bowles, S., Camerer, C., Fehr, E., Gintis, H. ve McElreath, R. (2001). In search of Homo Economicus: Behavioral Experiments in 15 Small-Scale Societies. *American Economic Review*, *91*(2), 73–78.

Hirsh, J. B. ve Peterson, J. B. (2009). Extraversion, Neuroticism, and the Prisoner's Dilemma. *Personality and Individual Differences*, *46*(2), 254–256.

Hogg, M. A. (1993). Group Cohesiveness: A Critical Review and Some New Directions. *European Review of Social Psychology*, *4*(1), 85–111.

Hogg, M. A., ve Abrams, D. (1990). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes.* London: Routledge.

Homans, G. C. (1958). Social Behavior as Exchange. *The American Journal of Sociology*, *63*(6), 597–606.

Hugh-Jones, D. ve Leroch, M. A. (2017). Intergroup Revenge: A Laboratory Experiment. *Homo Oeconomicus*, *34*(2), 117–135.

Jourard, S. M. ve Landsman, M. J.(1960). Cognition, Cathexis, and the "Dyadic Effect" in Men's Self-Disclosing Behavior. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, *6*(3), 178–186.

Judd, C. M., Park, B., Yzerbyt, V. Y., Gordijn, E. H. ve Muller, D. (2005). Attributions of Intergroup Bias and Outgroup Homogeneity to Ingroup and Outgroup Others. *European Journal of Social Psychology*, *35*(6), 677–704.

Kalin, R. ve Berry, J. W. (1996). Interethnic Attitudes in Canada: Ethnocentrism, Consensual Hierarchy and Reciprocity. *Canadian Journal of Behavioural Science*, *28*(4), 253–261.

Karagonlar, G. ve Kuhlman, D. M. (2013). The Role of Social Value Orientation in Response to an Unfair Offer in the Ultimatum Game. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, *120*(2), 228–239.

Kolm, S. C. (2008). *Reciprocity: An Economics of Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

Komorita, S. S., Hilty, J. A. ve Parks, C. D. (1991). Reciprocity and Cooperation in Social Dilemmas. *Journal of Conflict Resolution*, *35*(3), 494–518.

Liberman, P. ve Skitka, L. (2019). Vicarious Retribution in US Public Support for War Against Iraq. *Security Studies*, *28*(2), 189-215.

Lickel, B., Miller, N., Stenstrom, D. M., Denson, T. F. ve Schmader, T. (2006). Vicarious Retribution: The Role of Collective Blame in Intergroup Aggression. *Personality and Social Psychology Review*, *10*(4), 372–390.

Liebrand, W. B. ve McClintock, C. G. (1988). The Ring Measure of Social Values: A Computerized Procedure for Assessing Individual Differences in Information Processing and Social Value Orientation. *European Journal of Personality*, *2*(3), 217-230.

Lott, A. ve Lott, B. (1965). Group Cohesiveness as Interpersonal Attraction: A Review of Relationships with Antecedent and Consequent Variables. *Psychological Bulletin*, *64*(4), 259–309.

Mauss, M. (2018). *Armağan Üzerine Deneme*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Mesoudi, A. (2009). How Cultural Evolutionary Theory Can Inform Social Psychology and Vice Versa. *Psychological Review*, *116*(4), 929–952.

Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A. ve Mielke, R. (1999). Strategies to Cope with Negative Social Identity: Predictions by Social Identity Theory and Relative Deprivation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, *76*(2), 229–245.

Nawata, K. ve Yamaguchi, H. (2011). The Ingroup Audience Effect on Intergroup Vicarious Retribution. *Research in Social Psychology*, *26*(3), 167–177.

Nawata, K. ve Yamaguchi, H. (2013). Intergroup retaliation and Intra-Group Praise Gain: The Effect of Expected Cooperation from the In-group on Intergroup Vicarious Retribution. *Asian Journal of Social Psychology*, *16*(4), 279–285.

O'Gorman, R., Sheldon, K. M. ve Wilson, D. S. (2008). For the Good of the Group? Exploring Group-Level Evolutionary Adaptations Using Multilevel Selection Theory. *Group Dynamics*, *12*(1), 17–26.

Ostrom, E., Walker, J. ve Gardner, R. (1992). Covenants with and without a Sword: Self-Governance Is Possible. *American Political Science Review*, *86*(2), 404–417.

Perugini, M. ve Gallucci, M. (2001). Individual Differences and Social norms: The Distinction Between Reciprocators and Prosocials. *European Journal of Personality*, *15*(1), 19–35.

Perugini, M., Gallucci, M., Presaghi, F. ve Ercolani, A. P. (2003). The Personal Norm of Reciprocity. *European Journal of Personality*, *17*, 251–283.

Polanyi, K. (1944). *The Great Transformation: Economic and Political Origins of Our Time*. New York: Rinehart.

Pratto, F., Sidanius, J. ve Levin, S. (2006). Social Dominance Theory and the Dynamics of İntergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward. *European Review of Social Psychology, 17,* 271-320.

Pritchard, R. D. (1969). Equity Theory: A Review and Critique. *Organizational Behavior and Human Performance*, *4*(2), 176–211.

Robbins, E. ve Rochat, P. (2011). Emerging Signs of Strong Reciprocity in Human Ontogeny. *Frontiers in Psychology*, *2*, 1–14.

Rosenberg, B. D. ve Siegel, J. T. (2018). A 50-year Review of Psychological Reactance Theory: Do Not Read This Article. *Motivation Science*, *4*(4), 281-300.

Roth, A. E. (1993). The Early History of Experimental Economics. *Journal of the History of Economic Thought*, *15*(2), 184-209.

Sahlins, M. (1972). *Stone Age Economics*. Chicago: Aldine Atherton, Inc.

Sally, D. (1995). Conversation and Cooperation in Social Dilemmas: A Meta-Analysis of Experiments from 1958 to 1992. *Rationality and Society*, *7*(1), 58–92.

Sand, A. (2020). A Gentle Reminder That Mean Does not Imply Modal Behavior: Few are In□Group Biased in Minimal Groups. *Scandinavian Journal of Psychology*, *61*(6), 794-802.

Schindler, S., Reinhard, M.A. ve Stahlberg, D. (2012). Mortality Salience Increases Personal Relevance of the Norm of Reciprocity. *Psychological Reports*, *111*(2), 565–574.

Schindler, S., Reinhard, M. A. ve Stahlberg, D. (2013). Tit for Tat in the Face of Death: The Effect of Mortality Salience on Reciprocal Behavior. *Journal of Experimental Social Psychology*, *49*(1), 87–92.

Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. R. ve Sherif, C. W. (1961). *Intergroup Conflict And Cooperation: The Robbers Cave Experiment*. Noman: University of Oklahoma.

Staunton, M., Louis, W. R., Smith, J. R., Terry, D. J. ve McDonald, R. I. (2014). How Negative Descriptive Norms for Healthy Eating Undermine the Effects of Positive Injunctive Norms. *Journal of Applied Social Psychology*, *44*(4), 319-330.

Stenstrom, D. M., Lickel, B., Denson, T. F. ve Miller, N. (2008). The Roles of Ingroup İdentification and Outgroup Entitativity in Intergroup Retribution. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *34*(11), 1570–1582.

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social Categorization and Intergroup Behaviour. *European Journal of Social Psychology*, *1*(2), 149–178.

Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An Integrative Theory of Intergroup Conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Ed.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* (ss. 33–47). Monterey: Brooks Cole.

Thaler, R. H. (1988). Anomalies: The Ultimatum Game. *Journal of Economic Perspectives*, *2*(4), 195–206.

Thaler, R. H. (2016). Behavioral Economics: Past, Present, and Future. *American Economic Review*, *106*(7), 1577–1600.

Tomer, J. F. (2007). What is Behavioral Economics? *Journal of Socio-Economics*, *36*(3), 463–479.

Trivers, R. L. (1974). The Evolution of Reciprocal Altruism. *The Quarterly Review of Biology*, *46*(1), 35–57.

Vasquez, E. A., Wenborne, L., Peers, M., Alleyne, E. ve Ellis, K. (2015). Any of Them Will Do: In-group Identification, Out-Group Entitativity, and Gang Membership as Predictors of Group-Based Retribution. *Aggressive Behavior*, *41*(3), 242–252.

Walker, I. (1999). Effects of Personal and Group Relative Deprivation on Personal and Collective Self-Esteem. *Group Processes & Intergroup Relations*, *2*(4), 365–380.

Walker, I., ve Pettigrew, T. F. (1984). Relative Deprivation Theory: An Overview and Conceptual Critique. *British Journal of Social Psychology*, *23*(4), 301–310.

Wilson, D. S. (1997). Human Groups as Units of Selection. *Science*, *276*(5320), 1816–1817.

Wilson, D. S. ve Sober, E. (1994). Reintroducing group selection to the human behavioral sciences. *Behavioral and Brain Sciences*, *17*(4), 585–608.

Yamagishi, T., Horita, Y., Mifune, N., Hashimoto, H., Li, Y., Shinada, M., … Simunovic, D. (2012). Rejection of Unfair Offers in the Ultimatum Game is No Evidence of Strong Reciprocity. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *109*(50), 20364–20368.

Zelmer, J. (2003). Linear Public Goods Experiments: A Meta-Analysis. *Experimental Economics*, *6*(3), 299–310.

EKLER

EK 1: Etik Kurul İzin Belgesi

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ

Sayı : 87347630/42104268/ 593
Konu : Etik Kurul İzni Hak.

05 Şubat 2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi :17.12.2020 tarih ve 57485104-300.99-E. 120128 evrak kayıt sayılı yazınız.

İlgide kayıtlı yazınıza istinaden Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulunun 31.12.2020 tarihli toplantısında alınan 10 sayılı karar ile Enstitünüz Psikoloji Anabilim Dalı Psikoloji Doktora Programı öğrencisi Emir ÜZÜMÇEKER'in "Gruplararası Bağlamda Karşılıklılık Normu" adlı tez çalışmasında uygulayacağı anketin etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Nükhet HOTAR
Rektör

10.2.2021/14707

1

Cumhuriyet Bulvarı No:144 Alsancak/İZMİR/TÜRKİYE
Telefon:+90(232) 464 80 26 Fax:+90(232) 464 81 35
e-posta:hukuk.müsavirliği@deu.edu.tr Elektronik ağ:www.deu.edu.tr

EK 2: Minimal Grup Matrisi Örneği

Aşağıda deneyin iki katılımcısı ve onlara aktarabileceğiniz puanları gösteren bir matris sunulmuştur. Bu iki katılımcıya **kendi tercih ettiğiniz şekilde**, matrislerden birini seçerek puan aktarınız.

REIKO grubunun 81. üyesi	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
TATSUYA grubunun 161. üyesi	16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4

REIKO grubunun 103. üyesi	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
TATSUYA grubunun 161. üyesi	28	27	26	25	24	23	22	21	20	19	18	17	16

EK 3: Bireysel Karşılıklılık Normu Ölçeği

Pozitif Karşılıklılık Normu

1. Bana önceden yardım etmiş birine yardım edebilmek için kişisel bedel ödemeye hazırım.
2. Biri bana iyilik yaparsa, ona karşılık vermeye hazırım.
3. Eğer birisi benimle işbirliği yapıyorsa, ona yardım etmekten mutluluk duyarım.
4. Birinin yardımına karşılık sıkıcı bir işi yapmaya hazırım.
5. Birisi bana iyilik yaptığında, kendimi ona karşılık vermeye yükümlü hissederim.
6. Eğer birisi benden kibarca bilgi isterse ona yardım etmekten mutluluk duyarım.
7. Birisi bana iyilik olarak borç para verirse, ona verdiği miktardan daha fazlasını geri vermem gerektiğini hissederim.
8. Eğer birisi bana kazanacak atın hangisi olduğunu söylerse, kazandığım ikramiyenin bir kısmını kesinlikle onunla paylaşırım.
9. Daha önceden bana kibar davranan birisine yardım etme zahmetine girerim.

Negatif Karşılıklılık Normu

1. Eğer ciddi bir haksızlığa maruz kalırsam, bedeli ne olursa olsun, bir an önce intikam alırım.
2. Yapılan bir haksızlığa karşılık vermek için zaman harcamaya ve çaba sarf etmeye razıyım.
3. Eğer karşımdaki kişi bana iyi davranıyorsa nazik ve iyi birisiyimdir, aksi takdirde aynı şekilde karşılık veririm.
4. Eğer birisi benim alenen başımı belaya sokuyorsa, ben de ona aynısını yaparım.
5. Eğer birisi beni kırarsa ben de kırıcı olurum.
6. Eğer birisi bana haksızlık yaparsa, özrünü kabul etmektense hak ettiği karşılığı vermeyi tercih ederim.
7. Bana kötü davranmış birisine, para teklif etse bile iyilik yapmam.
8. Birisi bana kaba davranırsa ben de kabalaşırım.
9. Başkalarına davranma biçimim onların bana nasıl davrandığına bağlıdır.

Karşılıklılık İnancı

1. Birisine yardım etmek, o kişinin gelecekte size yardım edeceğinden emin olmak için en iyi politikadır.
2. Başkalarına kötü davranmamalıyım ki onların bana kötü davranmasını önleyebileyim.
3. Önceden kötü muamele ettiğim insanların tepkilerinden korkarım.
4. Eğer sıkı çalışırsam karşılığını almayı beklerim.
5. Birisine iltifat ettiğimde, bana karşılık vermesini beklerim.
6. Kaba olmaktan kaçınırım, çünkü başkalarının da bana karşı kaba olmasını istemem.
7. Eğer bir turiste yardım edersem, bana kibarca teşekkür etmesini beklerim.
8. Birisine kötü davranırsam, benden intikam almak için fırsat kollayacağı aşikardır.
9. Eğer bir restoranda bahşiş bırakmazsam, gelecekte iyi bir hizmet almayı bekleyemem